

Inhoud

Van de redactie	467
Twee vrienden	468 – 489
Monument voor militaire slachtoffers	490
Dorpsfiguren	491 – 501
Uit de oude doos...	502
Van de webmaster...	503
Mededelingen van het bestuur	504 – 505
Aanvullingen en correcties op de ledenlijst	506
In beeld gebracht...	507

Van de redactie

De vakantietijd is bijna voorbij als ik me neerzet om dit stukje te schrijven. Ondanks dat hebben we er de tijd voor gevonden om de tweede Cronicke van dit jaar bij u in de bus te stoppen. In het voorlaatste nummer (14) heb ik geschreven over de twee vrienden, die werden weggevoerd toen wij al bevrijd waren. Op Tholen en Sint-Philipsland aten we al chocolade, rookten de mannen Player sigaretten en konden de vrouwen echte koffie zetten, dat geruild werd voor verse eieren.

Het was in de dagen voor Kerst 1944, de winter stond voor de deur. Een winter die voor de Hollanders boven de rivieren de beruchte hongervinter zou worden. Dat niet alleen, veel mensen werden daar tijdens razzia's nog van de straat geplukt. Ook de twee vrienden waar ik in genoemd nummer over schreef, moesten de gevolgen van de oorlog nog aan den lijve ondervinden. Een van hen heeft zijn herinneringen opgeschreven. 'Een verhaal met een open einde', zo schrijft hij. Ik heb geprobeerd om het vervolg te beschrijven. Leest u zelf maar.

Het tweede verhaal gaat over een 'dorpsfiguur'. Niemand zal kunnen ontkennen dat de vrouw die het uitgangspunt in dit verhaal is, geen dorpsfiguur was. Haar naam wordt nog menigmaal genoemd. Natuurlijk komen in dit stukje ook andere personen voor. Dat maakt het voor de lezers misschien nog wat smeùiger. Gegevens over verhuizing zijn ontleend aan bevolkingsregister en bouwvergunningen. Soms is het jaartal van verhuizing niet exact, maar slechts bij benadering beschikbaar. We doen met haar- en met enkele andere gezinnen een reis door het dorp en het buitengebied om de plaatsen waar ze gewoond, gewerkt en geleefd hebben op te sporen. Reacties zijn van harte welkom op: jkempe-neers@hetnet.nl.

Jan Kempeneers

Twee vrienden

Toen Sint-Annaland was bevrijd ging de poort van Kamp Amersfoort open

In december 1944 was het in het meest noordelijke deel van Zeeland nog erg onrustig. Kanongebulder en overtrekkende bommenwerpers van de Geallieerden, het was aan de orde van de dag. Duitsland werd voortdurend gebombardeerd. Het eiland Tholen was echter al op 30 oktober bevrijd. Sint-Philipsland volgde op 4 november. Maar ten noorden van de Oosterschelde en de grote rivieren, vanaf de Noordzeekust tot in Limburg, hield de bezetter stand. Over en weer werd er geschoten en geïnfiltreerd om markante uitzichtpunten langs deze linie uit het veld te ruimen. Terwijl Zeeland, op Schouwen-Duiveland na, bevrijd was, gingen de razzia's en het oppakken van Hollandse jonge mannen in overig Nederland onverminderd voort. De Weermacht had ze nodig om de oorlogsmachine draaiende te houden. Honger, veel slachtoffers, een golf van ellende en verdriet moest nog over Nederland gaan voordat de vrede werd getekend.

Door Jan Kempeneers

In Cronicke 14, de laatste van 2006, staat het verhaal van de 'twee vrienden' opgetekend. De wederwaardigheden van het tweetal, de toen 18-jarige Amsterdamse student Reijer Vlaming en onze streekgenoot Leendert van Daalen, toen 32 jaar, hebben we daarin geschetst. Ze hadden na hun thuiskomst in de zomer van 1945 één ding gemeen. Zwijgen. Ze vonden het genoeg. Om alle ellende die ze het afgelopen halfjaar hadden meegemaakt nog eens op te halen, nee, ze vonden dat blijkbaar niet nodig.

Zullen we gaan Vlaming?

Elkaar bij de voornaam noemen, nee, uit respect om het feit dat de 'fietsenmaker uit Sint-Annaland' 14 jaar ouder was dan hijzelf sprak Reijer zijn maat altijd aan met: 'Van Daalen'. Blijkbaar werd dat door Leen overgenomen, zijn Amsterdamse maat bleef, hoe broederlijk ze ook met elkaar omgingen, hij 'Vlaming' noemen totdat ze in Nederland terugkeerden. Toen de Russen oprukten en de stad Wenen als het ware in een tang hadden genomen was hun werk klaar. Het kamp en de werkplaatsen op het Franz Joseph Bahnhof, waar de mannen waren tewerkgesteld werd gebombardeerd en de kampeiding ging op de vlucht. De woorden die Leen van Daalen op een morgen tegen Reijer sprak, klinken hem nog in de oren: "Zullen we gaan Vlaming?" De Amsterdammer had niet veel tijd nodig om na te denken. Hij stemde meteen met zijn voorstel in. Ze kregen nog de kans om een deken, wat spulletjes en een paar broodbollen in een zak te stoppen en gingen richting station. Op het einde van het perron stond de trein, ze holden er heen, met trossen zagen ze de mensen aan de rijtuigen hangen. Voordat ze de trein bereikten zette deze zich in beweging om de zwaar bedreigde stad te verlaten. Voor zover Reijer weet was het voor dat moment, vanwege het risico van aanvallen, de laatste trein die naar het westen reed. We hebben het allemaal al verhaald, in de eerste aflevering, het tweetal vertrok te voet uit het inmiddels gehavende gebied aan de Donau. Op deze rivier oriënteerde het tweetal zich om de richting westwaarts aan te houden. Via verschillende dorpen en kleine steden bereikten ze de stad St. Pölten. Op voorstel van Reijer werd de stad gemedend. Over paden en landwegen vervolgden ze hun tocht via een tamelijk wijde boog om deze stad. Om oververmoeidheid te voorkomen werd op een stil plaatsje regelmatig een rustpauze ingelast.

Ze namen dan elk een blokje spek van het stuk dat Reijer in zijn bagage meedroeg. Ze hadden dat in een verlaten woonhuis van een zij spek afgesneden, dat aan een zolderbalk hing te drogen.

Een hartelijke ontmoeting

In de verte hoorden ze steeds maar gerommel dat leek op het rollen van de donder. ‘Nu zullen we nog een onweersbui over ons heen krijgen’, zo spraken ze tegen elkaar. Ze liepen verder, gelukkig bleef het droog en na de nacht in het veld doorgebracht te hebben kwamen ze al lopende bij een boerderij die bewoond bleek te zijn. Het tweetal werd opgemerkt door een al wat oudere boer, die blijkbaar eerst wilde weten wat voor vlees hij in de kuip had.

De Donau bij de stad Linz.

Nadat hij van beiden had vernomen dat ze waren gevlucht uit een kamp mochten ze mee naar binnen. De boerin, ook al op jaren, begreep hen maar al te goed. Ze vertelde dat alle levende have van hun boerderij was meegenomen en dat hun enige zoon voor de dienst was opgeroepen. ‘Hij zal wel aan het front zijn’, zo vermoedde ze. Vlaming, die tamelijk Duits sprak, vertelde wat hen wedervaren was en dat ze nu op weg waren naar hun ouders, vrouw en kinderen in Holland. De oude boerin begreep waarmee de mannen waren bezet en wat er in hen omging. Ze was begaan met het tweetal en ging meteen voor eten zorgen. De vrouw spoorde haar man aan om in de schuur een slaappleats en dekens gereed te maken.

Het onweer dat ze eerder dachten te horen bleek achteraf het geluid van een bombardement en beschietingen aan het front te zijn, zo vertelde de boer. Een aantal dagen zijn ze er gebleven, ze hielpen de boer en vooral in de nachten en met de maaltijden werden ze verwend. Maar hoe moeilijk het ook was, zonder te aarzelen besloten ze hun weg na een aantal dagen weer te vervolgen. Na een hartelijk afscheid stopte de boer ze beiden 80 Duitse marken toe en de boerin gaf hen nog wat eten voor onderweg mee. Het was 18 mei 1945, in Nederland was de capitulatie al getekend, toen ze bij het toegangshek van de boerderij afscheid namen van het echtpaar dat in grote onzekerheid verkeerde over hun zoon. ‘Het wordt vrede’ zei de boer nog toen ze afscheid namen. Deze onderbreking had hun goed gedaan, dat liep weer lichter. Toen na een aantal kilometers hun weg over een

heuveltje in het landschap liep, hoorden ze in de verte een klokje beieren. Het voelde alsof ze dichterbij huis kwamen.

Een weldadig gevoel

Enkele dagen later kreeg het tweetal op een landweg onverwacht gezelschap van een bejaarde man. Van hem hoorden ze dat er al binnen korte tijd een trein naar het westen zou vertrekken. De man deed wat afstandelijk, maar nadat hij nog een stuk met hen was opgelopen wees hij ze naar een nabijgelegen plaats waar het spoor langs liep. Hij wees ze de weg naar het kleine stationsgebouw. Het duurde nog wel twee dagen nadat de oude baas hen had geïnformeerd. Steeds meer mannen verzamelden zich op het perron, waar een aantal Russische militairen wacht liepen. Nog twee nachten werd hun geduld beproefd. Ze liepen buiten, maar toen naderde inderdaad een goederentrein met open wagons het station. Op het station hadden zich steeds meer mannen bijeen verzameld. Het gebied waarin ze waren was door de Russen bevrijd. Ze hadden nog wat van het eten dat de boerin ze had toegestopt en drinkwater was op het station aanwezig. De omgang met de Russen was niet echt hartelijk, maar kort nadat de trein tot stilstand was gekomen kregen ze de opdracht om in de open wagons plaats te nemen.

‘Voor al elkaar niet uit het oog verliezen’, had Vlaming al tegen Leen gezegd. Ze hielden elkaar vast toen ze in de wagon stapten. De reis eindigde, na een keer overstappen in een andere trein, bij een snelstromende rivier, de Enns. Het bleek een zijrivier van de Donau te zijn. De spoorbrug en de verkeersbrug over de rivier waren beiden nog intact. Ze waren nu dicht bij de stad Linz, die zwaar was getroffen door bombardementen van de geallieerden. Het oude centrum met de vele historische gebouwen en monumenten bleef bewaard. Reijer Vlaming herinnert zich dat met deze trein, die een lange sliert goederenwagons

Reijer Vlaming

achter zich had, tussen de 2000 en 2500 mensen werden vervoerd. De trein stopte voor de brug. Meteen ging er een bericht door de wagons dat de machinist was uitgestapt en naar het midden van de brug was gelopen. Iedereen hoopte natuurlijk dat de trein door zou rijden, maar niets was minder waar, zo vertelde Reijer later. Alles moest uitstappen en kreeg de opdracht aan de oever van de rivier in het gras plaats te nemen. De selectie nam drie dagen in beslag. Per nationaliteit moest worden gegroepeerd. Leen en Reijer bleven bij elkaar. Toen kwamen ze er pas achter dat er meer Nederlanders waren dan ze hadden verwacht. Ze maakten de eerstvolgende dagen kennis met hun landgenoten. Er was gebrek aan voedsel, het was bijna onmogelijk om aan eten te komen. Toen er na drie dagen enige beweging in leek te komen kwamen Russische officieren langs om te melden dat ze de dekens

bij het betreden van de brug moesten inleveren. Voordat ze werden overgedragen gingen ze nog door een controlepost, waar de bagage werd geïnspecteerd. Het was een weldadig gevoel toen ze de Russen voorbij waren en onder door de Amerikaanse vlag door de Amerikanen werden begroet. De voortdurende druk van gevangene te zijn gleed hier als een loden last van de schouders. In open vrachtwagens van de Amerikanen werden ze vervoerd naar het vliegveld bij de stad Linz. Vlaming vertelde later het grote verschil, hoe ze

door de Russen- en door de Amerikanen werden behandeld. Met deze bevrijders – de chauffeurs van de legerwagens waren negers – scheurden ze door de bochten, daar konden ze zelfs mee lachen. Het deel van de terugreis dat ze nu nog voor de boeg hadden verliep heel anders. In een grote loods op het vliegveld werden de hongerende en dorstige mannen van voedsel en drinken voorzien. Vanaf dat moment kregen de terugkerende dwangarbeiders een menswaardige behandeling. Van de ene op de andere dag werden maaltijden verstrekt en na elke dag volgde een verkwikkende nachtrust.

Over Leendert van Daalen

Het verslag van de reis van onze vlucht uit Wenen heeft helaas een “open einde”, schrijft Reijer Vlaming in een verslag over zijn belevenissen in 1944 – 1945. Hij heeft dat op verzoek van zijn familie en zijn kinderen in 2006 geschreven. Een oplossing om dat aan elkaar te breien kwam dichterbij toen de heer Vlaming - voor ons toen nog volkomen vreemd - de website van de heemkundekring in Sint-Philipsland ontdekte. Daarmee kwam het contact tot stand tussen Vlaming en ondergetekende. Het gevolg hiervan was dat er contacten werden gelegd en na enige tijd een ontmoeting tot stand kwam met de oudste dochter van Leendert (Leen) van Daalen namelijk Elizabeth (Bep) Dorst-van Daalen (1939) uit Stavenisse en later ook met mevrouw Martina (Tiny) Grob-van Daalen (1926), de jongste zus van Leen, die nu te Almelo woont. Na een hartelijke ontmoeting en uitvoerige gesprekken tussen Reijer Vlaming en Bep Dorst blijkt dat Leen over zijn oorlogsverleden meer tegen zijn jongste zus Tiny heeft verteld dan tegen zijn eigen kinderen. Hij heeft veel verzwegen voor zijn gezin. Dat is met zijn vriend Vlaming precies hetzelfde.

Hij begon pas na ruim 60 jaar – en dan nog wel op enig aandringen – zijn herinneringen aan deze vervelende periode uit zijn leven op te schrijven. Gelukkig is tante Tiny nog erg helder, zodat we nu in staat zijn om het verhaal van de twee vrienden af te ronden.

Leen van Daalen, geboren te Sint-Annaland op 10 februari 1912, was de op een na oudste uit het gezin van Marinus van Daalen en Elizabeth Barendina Polderman, die op 7 oktober 1909 te Sint-Annaland zijn getrouwd. De jongste uit het zeven kinderen tellende gezin is zus Tiny, die nu – medio 2007 - als enige van het gezin nog in leven is. De ouders van Leen woonden aan de Hoenderweg, juist tegenover de plek waar de Langeweg in de Hoenderweg uitkomt. Vader van Daalen was bij zijn huwelijk landbouwersknecht, maar toen zijn zoon Leen in 1936 trouwde was hij zelfstandig ondernemer. ‘Loondorser’, zo staat er als beroep in de huwelijksakte van Leen. Marien had een dorsmachine, zo weten de ouderen uit Sint-Annaland nog. Hij was ook handelaar en kocht o.a. hooi en stro. Dat klopt, want we komen hem in de akten van de burgerlijke stand ook tegen als commissionair. Sint-Annaland was een plaats met veel kleine boertjes.

Na de lagere school heeft Leen meteen zijn werkplunje aangetrokken. Voor voortgezet onderwijs moest je vanuit Sint-Annaland minstens naar Bergen op Zoom en in de meeste gezinnen was het financieel niet haalbaar om de kinderen door te laten leren. Toch bleek Leen er weinig voor te voelen om zijn vingers in de zware kleigrond te slaan. Zus Tiny – ze was 14 jaar jonger dan Leen – herinnert zich goed dat Leen al voor hij trouwde bij zijn

Leen van Daalen

ouders in een schuurtje op het achtererf aan fietsen zat te sleutelen. Niet alleen voor zichzelf, nee, in de tuin van zijn ouders had hij een bordje geplaatst dat je bij hem terecht kon om rijwielen te laten herstellen.

Verkering

In het gehucht Strijen onder Poortvliet, dicht bij de zeedijk langs de Oosterschelde had den Gerrit Verschoor en zijn vrouw Aaltje Geuze een kruidenierswinkeltje. Daar was ook een haventje waar landbouwproducten werden verscheept, dus van de schippers die er aanlegden pikten ze ook een graantje mee. Leen van Daalen reed elke zaterdagavond met vrienden naar dat plaatsje aan de zeedijk. Blijkbaar was het daar gezellig uitgaan voor de jongeren. In groepjes kwamen de jongens en meisjes daar bijeen om te wandelen en er

Leuntje Verschoor

werden contacten gelegd die soms van blijvende aard waren. Zo ging dat ook met Leen van Daalen. Al enkele avonden had hij daar een stuk langs de zeedijk gelopen met Leuntje Verschoor, een van de dochters van de kruidenier op Strijen. “Let maar eens op, dat wordt wat met dat stelletje”, werd er gezegd door de vriendinnen van Leuntje. Na een aantal weken was Leuntje er erg mee ingenomen toen Leen haar vroeg mee naar Sint-Annaland te gaan om haar aan zijn ouders voor te stellen. Zus Tiny herinnert zich dat nog goed. Zij was Leens’ lievelingszusje en hij had haar al verteld dat hij een ‘meisje’ had en dat hij ze binnenkort mee naar huis zou brengen. Tiny was toen een meisje van een jaar of acht en toen Leuntje eenmaal een paar keer bij de ouders van Leen en Tiny was geweest, bleek

dat het klikte tussen haar en de vriendin van Leen. Met Leen mocht ze soms achter op de fiets mee naar Strijen om Leuntje op te halen. Tiny had, ook nadat ze uit Sint-Annaland vertrok, een erg goede band met haar broer en Leuntje. Juist nu ze de verhalen verneemt over de wegvoering, het verblijf en de vlucht uit Wenen tijdens de Tweede Wereldoorlog, is ze er vol van. Elk fragment dat ze zich herinnert over haar broer die zo plotseling met zijn zwager van de straat werd opgepakt wil ze kwijt. Vooral nu ze na ruim 60 jaar van Reijer Vlaming het verhaal leest en hem hoort vertellen over de vlucht uit het Oostenrijkse Wenen waarheen ook haar broer was weggevoerd.

Woonruimte schaars

Midden in de beruchte crisisjaren, die al in het einde van de jaren '20 waren begonnen, was het heel moeilijk voor de werkmensen. Juist in die jaren gaven Leen en Leuntje – het was op 13 augustus 1936 - elkaar hun jawoord. Woonruimte was erg schaars. Veel jonge echtparen moesten zich tevreden stellen met een achterkamertje bij hun ouders, waar ze soms een slaappleaats op de open zolder achter een gordijn moesten creëren. Leen van Daalen had toch plannen om in het fietsenmakervak door te gaan om daarmee zijn boterham te verdienen. Hij had gehoord dat Piet Heijboer, die getrouwd was met Anna van Ast, gingen verhuizen. Ze woonden in de voorkamer bij Adriaan Goedegebuure aan de Hoenderweg. Leen had voor de vaste waarheid gehoord dat hij ging verhuizen naar de overkant van de Hoenderweg. Zijn zoon Gommert woont er nu nog. Toen Leen daarover hoorde ging hij direct naar Arjaon om te vragen of het werkelijk waar was dat zijn voorkamer leeg kwam. Dat was inderdaad zo. “Piet gaat naar de overkant en je bent de eerste die dat komt vragen”, zei Arjaon. Leen vroeg meteen of hij met Leuntje langs mocht komen om

het te bespreken. “Brieng ze mè mee”, had hij tegen Leen gezegd. Arjaon woonde in zijn achterkamertje sinds zijn vrouw Machelien Heijboer al in 1913 was gestorven. Sinds die tijd probeerde hij zijn voorkamer te verhuren aan pas getrouwde stelletjes die woonruimte zochten. Daarmee was Leen van Daalen al de zoveelste die bij Arjaon aanklopte om bij hem in te mogen trekken. Hij bedong er altijd wel bij dat ze dan een aardappeltje en wat groente voor hem mee kookten en zijn kamertje schoonhielden. En zo had Arjaon, ‘t Ouwe Potje’, zo werd hij te Sint-Annaland altijd genoemd, steeds gezelschap in zijn huis, dat vlak tegenover de ‘Nieuwe Pad’ aan de Hoenderweg stond. Onder diezelfde voorwaarden mochten ook Leen en Leuntje van Daalen, na de verhuizing van Piet Heijboer, hun intrek nemen bij de toen al 82 jaar oude huisbaas. Het repareren aan de fietsen en dergelijke was inmiddels zijn beroep geworden, want toen hij de ‘papieren in de maak’ ging doen voor de ondertrouw en de ambtenaar naar zijn beroep vroeg liet hij ‘rijwielhersteller’ invullen. Leuntje heeft maar kort voor haar huisbaas kunnen zorgen. In januari 1937, dus een half jaar nadat ze bij Arjaon introkken is hij op 83-jarige leeftijd gestorven. Leen en Leuntje konden het huis later van de familie kopen.

Moeilijke jaren

De werkplaats van Leen bleef voorlopig nog in zijn schuurtje achter de woning. De reparatie aan de tweewielers leverde echter in die vooroorlogse jaren niet genoeg op voor hun levensonderhoud. Daarom moest hij proberen iets bij te verdienen. Het was bepaald ook geen zichtlocatie en daarom gingen Leen en Leuntje bekijken of ze aan de voorzijde van hun woning een stukje af konden knippen voor een werkplaatsje. Het was een tamelijk ruime woning met aan de linkerzijde twee openslaande deuren. Dat moest maar kunnen, zo zeiden ze tegen elkaar. De ruimte achter de dubbele deuren werd als werkplaats voor Leen ingericht. Er werd later zelfs een moffeloven in deze werkplaats aangebracht. Van oude frames en andere onderdelen zette hij fietsen in elkaar. Ze werden vakkundig gemoffeld en opnieuw van gouden biesjes voorzien. Leen was erg handig in het herstellen van de tweewielers, maar juist in de tijd dat Leen met zijn bedrijfje zou beginnen had minister Colijn iets verzonnen om de wielrijders uit te knippen. Op elke fiets moest een koperen fietsplaatje worden aangebracht dat op het postkantoor verkrijgbaar was voor de prijs van drie gulden. Het moest bij het stuur aan het frame worden bevestigd. Landelijk kwam daarop, vooral van de werkloze arbeiders, veel verzet. Toen dat aantal in de crisisjaren sterk bleef stijgen werd daarvoor een oplossing gevonden. De werklozen konden een gratis plaatje afhalen waarin een gaatje werd aangebracht. De fietsbelasting werd op 1 augustus 1924 ingevoerd en zou pas in 1941 worden afgeschaft. Niet alleen de fietsplaatjes verdwenen toen, maar ook de bezitters van een goede fiets liepen een grote kans dat deze door de Duitsers zou worden gevorderd. Al deze maatregelen zorgden er voor dat

het de vakgroep waarin Leen zijn boterham probeerde te verdienen niet ten goede kwam.

Ondanks deze moeilijke vooroorlogse jaren was er ook vreugde in het gezin. Temeer omdat aan de eerste twee zwangerschappen vroegtijdig een einde kwam was de blijdschap des te groter toen in augustus 1939 hun eerste dochter

Elizabeth werd geboren. Krap negen maanden later werd Nederland bij de Tweede Wereldoorlog betrokken. Verdrietig om het te moeten neerschrijven, maar een niet gering deel van de Sint-Annalandse bevolking behoorde tot de Nationaal Socialistische Beweging van ir. Anton Mussert. Er waren zelfs wel eens schermutselingen tussen de Jeugdstorm, die in uniform door de straten marcheerde, de W.A. en de bevolking.

Evacuatie

De eilanden Tholen en Sint-Philipsland leefden de eerste jaren in een betrekkelijk rustig gedeelte van het bezette gebied. Iedereen kon zijn werk doen en in tegenstelling tot de grote en kleinere steden, noemen we slechts Rotterdam en Middelburg, die zwaar werden gebombardeerd, konden de bewoners van Tholen en Sint-Philipsland haast ongestoord over wegen en straten. Ook de kinderen naar school. Wel sloeg de schrik om het lijf wanneer er post kwam van het arbeidsbureau dat was bestemd voor onze jonge mannen. Voor de lichten die in 1943/44 in dienst moesten, hadden de Duitsers een andere taak. Zij werden opgeroepen om in Duitsland arbeidsdienst te verrichten. Weliswaar kwamen meerdere jonge mannen terecht bij boeren omdat de jonge Duitse boeren en hun arbeidskrachten waren gemobiliseerd. Het was echter niet uitgesloten dat onze Hollandse jongens op een fabriek terecht kwamen waar oorlogstuig en onderdelen daarvoor werden gemaakt. De werkplaatsen waren vaak het doelwit van de bommenwerpers van de Geallieerden.

De Hoenderweg te Sint-Annaland tijdens de inundatie in 1944 vanuit het zuiden.

De oorlog vorderde. Er ontstond in de Thoolse en Fluplandse kernen een benauwende situatie. Naargelang de Amerikanen, Canadezen, Engelsen en Polen vanuit het zuiden Nederland naderden, werd de Duitse bezetter steeds nerveuzer.

Voor een verhaal als dit kunnen we teruggrijpen op ons streekblad de Eendrachtbode, dat zich van meet af aan erg anti-Duits profileerde. In mijn verzameling zitten knipsels die

terugblikken naar 1944, naar de dagen toen Tholen en Sint-Philipsland werden bevrijd, maar ook naar de inundatie en de evacuatie, die daaraan vooraf gingen.

Het was 16 februari 1944. Op die dag gaat in Stavenisse de omroeper door de straten met de mededeling:

“Deze gemeente moet vóór 5 maart zijn ontruimd. Vrijwillige evacuatie wordt aanbevolen. Wie voor 24 februari vertrekt mag gaan waar hij wil. Jawel, maar alleen ten oosten van de lijn Amsterdam – Gouda - Breda. Bij gedwongen evacuatie zal een woonplaats worden aangewezen”.

Deze officiële mededeling gold niet alleen voor Stavenisse, maar voor het gehele eiland Tholen, Schouwen-Duiveland en Sint-Philipsland. Alleen stad Tholen, binnen de veste, en de Oude Polder van Sint-Philipsland, waarin de gelijknamige kern ligt, bleef droog. In stad Tholen en te Sint-Philipsland werd dan ook bij elk gezin een gezin uit het geïnundeerde gebied ondergebracht. Een

zeer ingrijpende maatregel. De waterschapsbestuurders en waterbouwkundigen kregen tijdens een bijeenkomst in een Thools hotel op zondag 20 februari 1944 te horen: “dat de volgende ochtend de waterkeringen uit de sluizen dienen te worden weggenomen. Bij het niet voldoen aan deze opdracht zou dat als sabotage worden aangemerkt en voor sabotage geldt de kogel”. Met deze boodschap konden de functionarissen die de verantwoording voor onze dijken droegen naar huis.

Echtpaar Van Daalen-Verschoor met rechts zus Tiny van Daalen.

Sint-Annaland pakt in

Bij Leen en Leuntje van Daalen was het gezin in de eerste oorlogsjaren uitgebreid met twee dochters. In september 1940 werd dochter Aaltje geboren en twee jaar later, in maart 1943 zag dochter Margi het levenslicht. Het was gewoon rustig in Sint-Annaland. Tiny Grob-van Daalen, de jongste zus van Leen, herinnert zich wel dat ze voor haar moeder op zaterdag al tamelijk vroeg om boodschappen moest. Ging ze later, dan zou de toen 17-jarige Tiny op de Ring geconfronteerd kunnen worden met de Jeugdstorm die daar marcheerde. Tussen deze en een aantal wat oudere vrijgezelle jongens, die het daar niet mee eens waren, liep dat wel eens op botsingen en woordenstrijd uit. “Voor die tijd moest ik weer thuis zijn”, weet Tiny nu nog te vertellen. Het werd 1944. In de vroege wintermaanden gonsde het van geruchten. Wat de dorpsomroeper te Stavenisse bekend maakte, gold

ook voor Sint-Annaland en voor de andere dorpen op Tholen. Ook Anna Jacobapolder op Sint-Philipsland moest vertrekken. Ook hier kon met dat vrijwillige vertrek veel narigheid worden voorkomen, zo hield men de inwoners voor. Het dorp Sint-Philipsland stroomde vol met evacues uit Anna Jacobapolder, Schouwen-Duiveland en ook nog een aantal families van het eiland Tholen. De meesten zochten onderdak bij familie. Ik noem slechts enkele voorbeelden: Piet den Haan, een boertje die tegenover Leen van Daalen woonde, met zijn vrouw Jannetje Voshol en haar zus Dingentje pakten te Sint-Annaland hun boeltje en gingen met een scheepje naar Flupland. Piet klopte aan bij zijn zus Maatje die weduwe was. Ze zijn daar de hele evacuatietijd gebleven. Ook zijn zoon Dies den Haan met zijn vrouw Mina Dane kwamen met een gezin met kinderen naar de Oostdijk op Flupland. Daar woonde zijn nicht Mientje Ligtendag, die getrouwd was met Gerard Noorthoek. Beiden hadden een groot gezin, maar er kon toen veel! Deze evacues hadden het voordeel dat ze met de bevrijding van Tholen, ruim een half jaar eerder, terug naar huis konden.

Anderen kwamen in Groningen terecht waar ze o.a. werk en huisvesting kregen bij boeren. Met hun hoognodige spulletjes, die werden ingeladen in een binnenscheepje, gingen ze via rivieren, het IJsselmeer en kanalen naar het Groningse platteland waar ze konden werken bij de boeren.

Voor Sint-Annaland gold dus ook: vrijwillig evacueren of afwachten tot ze een plaats werden aangewezen. Een oom van Leen van Daalen, een broer van zijn moeder, Polderman heette hij, had een boerderij onder de rook van Zoetermeer. Leen met zijn vrouw en drie kinderen en ook vader en moeder Van Daalen met hun jongste dochter Tiny, namen het besluit om daarheen te vertrekken en bij deze broer huisvesting te vinden. Voor eerste opvang werd gezorgd, maar al spoedig bleek dat het daar met nog andere familieleden te druk werd. In de landbouwschuur werd een gedeelte met een zeil afgeschermd waar woonruimte werd gecreëerd. Leens' vrouw Leuntje Verschoor kon daar echt haar draai niet vinden. Op deze plaats afwachten totdat er uitkomst zou komen om terug te keren leek haar met drie kleine kinderen onmogelijk. Bovendien was Leuntje zwanger van haar vierde kind dat in augustus werd verwacht. Zij stelde aan Leen voor om naar Alkmaar te gaan. Haar zus Jo woonde daar en ze was er van overtuigd dat ze daar welkom waren. Er werd niet lang over nagedacht. De spulletjes werden opnieuw ingeladen met de hoop om in Alkmaar een meer geschikt onderdak te krijgen. Ook haar zus Huberdina (Dien) Verschoor, die getrouwd was met haar neef Leunis Verschoor – zij woonden te Herkingen – hadden daar hun toevlucht al gezocht. En Vader Gerrit Verschoor uit het Thoolse Strijen was al eerder bij dochter Jo aangeklopt.

Zoals Leuntje had verwacht was haar zus erg begaan met haar familie die van huis en haard waren verdreven omdat het zoute zeewater hen op de hielen zat. Het eiland Tholen met zijn vruchtbare klei en pittoreske dorpskernen was veranderd in één watergebied, dat zowel van buiten als van binnen tegen de muren van de woningen kabbelde. Jo wist er op dat moment zelf echter ook geen raad mee, ze beschikte niet over voldoende ruimte en tegelijk moest ze haar familie bekend maken dat de voortekenen van schaarste en distributie zich al aandienden.

Dat was voor de Alkmaarse zus reden genoeg om op het stadhuis aan te kloppen of er woonruimte beschikbaar was voor haar Zeeuwse familieleden, die door het water op de vlucht waren gedreven. Ze vertelde dat ze wel een gedeelte van haar familie kon herbergen, maar niet allemaal. En werkelijk, na enig overleg kreeg ze te horen dat er een woning aan het Overdiepad te Alkmaar beschikbaar was. Deze was eerder door de Duitsers gevorderd en nu weer vrijgekomen. Nadat het pand door de gemeente was leeg geruimd en

schoon gemaakt konden de echtparen Leen en Leuntje van Daalen en Leunis en Dien Verschoor daar hun intrek nemen. In tegenstelling tot de schuur in Zoetermeer, woonden ze hier gerieflijk.

Honger en koude

Dagen, weken en maanden regen zich aaneen. In de zomermaanden viel het nog wel mee. Alles was op de bon, maar bij de boeren was nog wel eten te krijgen. Er moest zuinig mee worden omgegaan. Leen en Leunis waren creatief genoeg om de noodkachel brandende te houden. Daar moest immers ook op gekookt worden. Zoals we al noemden,

in Noord Holland kregen de bewoners te maken met de gevolgen van de oorlog. De winter naderde, ook brandstoffen waren op de bon en alsof het zo moest zijn, naast de schaarste van voedsel en brandstof waren de winters in de Tweede Wereldoorlog bar en koud. Reijer Vlaming schrijft het treffend als hij terugblijkt op die tijd:

“Voor Noord-Nederland was in het najaar van 1944 de hongervinter aanstaande met gebrek aan werkelijk alles. Holland werd door de bezetter totaal leeggeplukt; niet alleen wat eten betreft maar ook materiaal en vooral mensen werden doelwit van de Duitsers. De grootscheepse razzia's namen een aanvang, overal in het bezette gebied werden ze van de straat weggeplukt. De Duitsers hadden mensen nodig voor de industrie, de landbouw en voor veel andere doeleinden. Net als bij vele, vele andere gezinnen moest het noodkacheltje branden - gas was er niet - om eten te koken”.

Op de fiets naar Alkmaar

Zo was het ook bij de twee gezinnen aan het Overdiepad in Alkmaar. We noemden al dat Leuntje in blijde verwachting was toen ze in februari Zeeland moesten verlaten. In den vreemde en dan onder zulke omstandigheden moesten ze zich voorbereiden op deze gebeurtenis. De blijdschap was er niet minder om toen in augustus 1944 te Alkmaar het vierde kindje werd geboren. Het was hun vierde dochtertje, dat Gerda werd genoemd.

Nederland was in rep en roer vanwege de oorlog, maar Tiny weet het nog goed dat ze kort daarop met haar vader vanaf de boerderij bij Zoetermeer naar Alkmaar is gefietst. Het was een flinke afstand, maar vader van Daalen wilde toch van het wel en wee van zijn kinderen op de hoogte blijven. Ze bleven een nachtje over om de volgende morgen de terugreis naar het buitengebied van Zoetermeer weer aan te vangen. Tiny vertelde aan moeder dat alles goed ging in Alkmaar.

De Hoenderweg te Sint-Annaland tijdens de inundatie in 1944 vanuit het noorden.

Leen van Daalen en zijn zwager Leunis Verschoor, die in Herkingen woonde en ook daar voor de inundatie moest evacueren, probeerden het in het huis aan het Overdiepad zo knus mogelijk te maken. Voor de mannen was het vooral gewaagd om werkeloos op straat rond te hangen. Om dan nog maar niet te spreken over iets te doen wat niet was toegestaan. Met tientallen waren ze al weggevoerd die bonnen verkochten of inruilden. De distributie ontduiken, zich schuldig maken aan hamsteren, het was levensgevaarlijk. Zwarte handel bedrijven, als ze je daarvoor inrekenden was de kans groot dat je naar een concentratiekamp werd weggevoerd. Moesten ze dan doelloos in huis blijven hangen terwijl eten en de brandstof steeds schaarser werd? Nee, daarvoor hadden ze zich al genoeg eelt op de handen gewerkt. Er moest voor eten worden gezorgd en het kachelkje moest kunnen branden. De enkele kolenbonnen waren lang niet toereikend om er mee toe te komen. Ze stroomden de omgeving af voor wat brandhout, maar het werd steeds moeilijker om wat bij elkaar te sprokkelen. Zij waren trouwens ook niet de enigen die daarvoor op pad gingen. Het was al december geworden. De donkere dagen voor Kerst worden ze genoemd, ze zaten er midden in, ver van huis waar de suatiesluizen hun werk al weer deden. Ze reageerden weer op het dagelijks terugkerende ritme van eb en vloed. Elk getijde stroomde er bij eb een grote hoeveelheid zout water uit de Thoolse polders naar buiten en in plaats van de Duitse bezetter maakten de Canadezen en de Engelsen al sinds eind oktober de dienst uit op Tholen en Sint-Philipsland.

“Op dit stammetje zou de kachel wel een weekje kunnen branden”, zei Leunis tegen zwager Leen op een van middagen toen ze een ommetje maakten. Ze konden zich niet veroorloven om met de Kerstdagen in de kou te zitten. Dat plannetje moesten ze wel goed voorbereiden. Ze zouden de stam van middelmatige omvang omzagen en als er geen onraad was te bespeuren deze op de schouders naar het Overdiepad dragen. “Die krijgen we daar wel klein”, zei Leunis.

Natuurlijk wisten ze dat het eiland Tholen al bevrijd was en de woningen daar al droog waren. Natuurlijk wisten Leunis en Dien dat de Duitsers op Goeree-Overflakkee, dus ook in Herkingen, nog heer en meester waren. Als er aan het Overdiepad 's avonds steeds weer een houtblokje door Leunis in de nooddachel werd geworpen werd daar ook over gepraat. Met veel spanning werd van omwonende vrienden vernomen wat op beschermde plaatsen op de radio werd afgeluisterd. Vooral op de donkere avonden was dat stof tot nadenken en gesprek. Ze hadden maar al te goed vernomen dat de slag om Arnhem zoveel slachtoffers had geëist en van de vele doden aan het front langs de Grebbelinie. Daar werd steeds over gesproken, maar tegelijk begrepen ze dat er voorlopig nog geen kijk op was dat het noorden van Nederland snel bevrijd zou zijn. Daar werd ook die avond weer over gesproken toen Leen en Leunis het zoveelste plannetje beraamden. Nu weer voor de volgende morgen.

Kamp Amersfoort

“We zijn al vroeg terug hoor” zei Leen nog tegen zijn vrouw Leuntje, terwijl hij de kammerdeur achter zich toesloot. Zij vermaakte zich op dat moment met haar dochters, die aan haar schort hingen terwijl ze de kleine Gerda aan het wassen was. Op zo'n tien minuten afstand van het Overdiepad kwamen ze aan op de plaats waar de stam, van takken ontdaan, onder het ruige gras was verborgen. Zien we iets verdachts, dan dumpen we de stam onderweg wel achter een heg of in een sloot, zei Leunis. De verweerde zeerob, hij was veerman in Herkingen, zag totaal geen gevaar. Leen stemde toe. Maar nog voor ze de

buit op de schouders zouden nemen hoorden ze iemand naderbij komen. Enkele agenten, vergezeld door Duitse militairen kwamen dichterbij. Ze hadden totaal geen idee vanwaar ze zo plotseling opdoemden. Ze probeerden zich te verontschuldigen. “Onze vrouwen en kinderen verkleumen van de kou, we hebben kleine kinderen en een pasgeboren baby en totaal geen brandstof voor de kachel”, zo probeerden ze. Geen greintje medelijden toonden ze. Leen en Leunis werden gearresteerd en meegenomen naar het politiebureau van Alkmaar. Die nacht brachten ze in een arrestantenlokaal door. De daarop volgende dag werden ze overgebracht naar Amsterdam. Ik laat daarover Leens’ vriend Reijer Vlaming even aan het woord:

“Toen sloeg het noodlot toe en werden ze door de Duitsers gearresteerd. Hoe dat verder is gegaan weet niemand. Maar zijn zwager zag hij pas weer na de oorlog terug. De schrik en de verslagenheid zal enorm zijn geweest; zeker ook bij het gezin wat in onzekerheid achter bleef. Voor Leendert gold: van het ene moment op het andere ben je de vrijheid kwijt. Een ander zal wel bepalen wat je moet doen en die ander heeft niet het beste met je voor. De stress die daaruit voortvloeit ken ik uit eigen ervaring. Maar wat een straf voor het hakken van hout. Nog wel voor eigen gebruik!

Leendert en zijn zwager werden getransporteerd naar de beruchte gevangenis in Amsterdam, namelijk “de Weteringschans” nabij het Leidseplein. Voor de oorlog was dat het zogenaamde “Huis van Bewaring”. Hier werden verzetsmensen en anderen, bijvoorbeeld overvallers op distributiekantoren tijdelijk opgeborgen. Ook is er nog eens door de “ondergrondse” een overval op de “Weteringschans” gepleegd. Maar deze is door verraad op een ramp uitgelopen. Uiteindelijk werden Leendert en zijn zwager Leunis overgebracht naar het concentratiekamp Amersfoort”.

Tiny Grob-van Daalen, we noemen ze maar net zoals de dochters van Leen: ‘tante Tiny’, is nog de enige zus van Leen en tevens de jongste. Naast enkele oudere inwoners uit Sint-Annaland is tante Tiny in haar riante Almelose flat nog het enige familielid die uit haar geheugen kan putten. Zonder na te denken weet ze dat Leen en Leunis op 21 december 1944 te Alkmaar zijn gearresteerd. Aanvankelijk dachten de mannen dat het bij ondervragen zou blijven, maar daarin vergisten ze zich. Toen ze kort daarna werden vervoerd naar “de Weteringschans” in Amsterdam zakte de moed hen in de schoenen. In plaats van de kerstdagen met vrouw en kinderen te kunnen doorbrengen werden ze met de trein vervoerd naar het concentratiekamp Amersfoort. Daar schrijft Reijer over:

“Waar zij, en andere gevangenen onder een wreed en sadistisch regiem heel hard moesten werken voor weinig eten en te slechte hygiënische omstandigheden. Dit alles om de menswaardigheid en het zelfrespect af te breken. De gevangenen stonden daar onder leiding van de SS-beulen Willy Lages, Kotalla (Pool) en Aus der Fünten, de latere “3 van Breda”. Deze tirannen hadden ook de gevreesde bloedhonden tot hun beschikking”.

Tegen tante Tiny heeft Leen nog wel eens wat losgelaten, maar zijn vrouw en kinderen heeft hij dat blijkbaar bespaard. Zo was er in het kamp Amersfoort ook “de Rozentuin”, een soort tunnel van prikkeldraad waardoor de lichamelijk verzwakte mannen heen moesten. Er was dus helemaal geen sprake van een redelijke behandeling totdat de wegvoering naar Duitsland volgde. Weggedreven door het water uit hun eigen vertrouwde dorp aan de Krabbenkreek en dan gefolterd te worden omdat je je eigen kachelkje brandende wilde

houden, zodat vrouw en kinderen niet in de kou hoefden te zitten. Een onverkwikkelijke gedachte maakte zich meester van de bewoners in het beruchte concentratiekamp Amersfoort. Als ze daar de gang door “De Rozentuin” moesten maken werden ze door het prikkeldraad heen nog geslagen met een lat waar spijkers doorheen kwamen. Verder schrijf ik er maar niet over. Het gedicht van Gerard Martens (1923-2003) spreekt boekdelen.

IK HEB IN DE ROZENTUIN GESTAAN

**Ik heb in de Rozentuin gestaan.
In wind, in kou en in de regen.
Ik mocht me nauwelijks bewegen
en uit mijn oog rolde een traan,
die ik niet weg kon vegen.
Ik heb in de Rozentuin gestaan.**

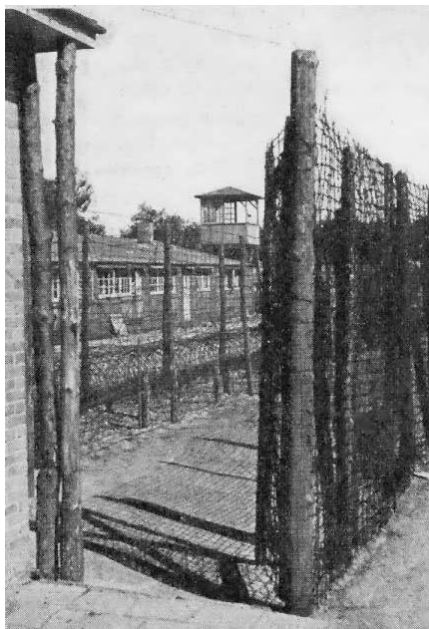
**Ik heb in de Rozentuin gestaan.
Soms dagenlang, maar ook wel nachten.
Van hen had ik niet veel te wachten.
Zij kwamen slechts om me te slaan.
Wie kon mijn pijn verzachten?
Ik heb in de Rozentuin gestaan.**

**Ik heb in de Rozentuin gestaan.
Ik zal die vent nooit meer vergeten,
dat monster, zonder een geweten.
Wat had ik toch die schoft misdaan?
Waar was die beul toch van bezeten?
Ik heb in de Rozentuin gestaan.**

**Ik heb in de Rozentuin gestaan.
Ik staarde naar het bos, de bomen,
als troost stond ik dan maar te dromen;
zijn tijd, die komt er heus wel aan.
Hij is zijn echte straf ontkomen.
Ik heb in de Rozentuin gestaan.**

**Ik heb in de Rozentuin gestaan.
Maar als ik dan, net als zo velen,
aan 't eind met hen het graf mag delen,
brengt dan op onze kruisen aan,
laat dat dan onze wonden helen.
Ik heb in de Rozentuin gestaan.**

Gerard Martens (1923 – 2003)

Verlost vanonder het duivelse bewind in kamp Amersfoort

Sint-Annaland en Sint-Philipsland waren al twee en een halve maand bevrijd. Het gezang van De Jeugdstorm en de W.A., een suborganisatie van de NSB was verstomd. De dorpen lagen langs de frontlinie. Ten noorden van de Oosterschelde, Keeten, Mastgat, Zijpe, de Krammer, het Volkerak en de grote rivieren, zong de bezetter nog de boventoon. Het was half januari 1945 toen Leendert en Leunis met een heleboel andere gevangenen, die het duivelse bewind in kamp Amersfoort hadden doorstaan, als slaven naar het station werden gedreven om naar Duitsland vervoerd te worden. De trein was er een met aan de zijkant een smal gangpad en daarnaast coupés waarin 12 personen konden plaatsnemen. Het was dezelfde trein die kort daarvoor vanaf het station Utrecht was vertrokken. Daar was al een flinke groep jonge mannen die rond Amsterdam en Utrecht bij razzia's waren opgepakt en via verschillende (vaar)wegen in het houten bioscoopgebouw Tivoli waren bijeen verzameld, ingestapt. Ook Vlaming was daar bij. In de coupé waarin hij plaats had genomen, namen op het station Amersfoort een aantal mannen uit het beruchte concentratiekamp bij hem plaats. Toen ze na enig aarzelen kennis hadden gemaakt hoorden ze van elkaar de aanleiding tot deze deportatie. In de coupé waar de 18-jarige Reijer zat kwamen de verhalen los. Hij vertelde dat hij op een voor hem schijnbaar veilige plek bij Nederhorst den Berg het slachtoffer werd van een razzia. Een van de mannen die te Amersfoort was ingestapt zei met betraande ogen tegen Reijer: "Jullie komen van de hemel in de hel, maar wij van de hel in de hemel". Alsof hij wilde zeggen: "Het is niet te beschrijven wat we daar onder die beulen hebben meegemaakt".

De trein zette zich op het station Amersfoort in beweging. Tijdens de gesprekken passeerden witte stoomwolken van de locomotief de ramen van de trein waarmee ze via Duitsland richting Oostenrijk reden. Er werd niet zo veel gesproken, met een starende blik keerden ze in tot zichzelf. Onderweg zagen ze de vreselijke gevolgen en verwoestingen van de oorlog aan zich voorbij gaan. Na vijf dagen, waarin een aantal stopplaatsen waren ingelast, kwamen ze in Heiligenstadt, een voorstad van Wenen. Honger en dorst dat was het ergste waar ze tijdens deze reis mee werden gekneld. Als het sneeuwde probeerden ze met uitgestoken arm enige sneeuw van het dak te schrapen. Vlak voor het Franz Joseph Bahnhof, dat de eindbestemming was voor de Hollandse dwangarbeiders, stopte de trein. Voor Reijer Vlaming en de anderen die bij razzia's van de straat waren geplukt betekende het dat ze meteen hun vrijheid waren ontnomen. Voor de anderen, die vanonder de tiranie van de beulen in Amersfoort waren verlost, waaronder Leendert van Daalen, was het een verademing. Met opzet noem ik alleen Leendert. Zijn zwager Leunis Verschoor, die gelijk met hem te Amersfoort in de trein stapte, was spoorloos. Mogelijk was hij al onderweg- of in Heiligenstadt uit de trein gestapt en had hij de benen genomen. Tijdens zijn verblijf in Oostenrijk vernam Leendert niets van hem. Schrijven naar huis was ook niet mogelijk.

Kampleiding op de vlucht

Uit het eerste artikel (Cronicke nr. 14) weten we dat de Amsterdamse student Reijer Vlaming en de Sint-Annalandse fietsenmaker Leendert van Daalen in Oostenrijk vrienden zijn geworden. Dat Leendert het telkens over zijn vrouw en zijn kind had, laat zich verstaan. Natuurlijk bedoelde hij daarmee zijn vrouw, die pas in augustus was bevallen van haar dochttertje Gerda. Niet dat hij niet aan zijn andere kinderen dacht, maar het was allemaal nog zo vers, nog zo klein, dat hij daar regelmatig zijn hart over uitstortte. Reijer

begreep hem heel goed en probeerde wat afleiding voor hem te zoeken. Zeker zal Leen zich ook zorgen hebben gemaakt over het lot van zijn zwager Leunis, die hij plotseling uit het oog verloren was. Van februari/maart tot en met december hadden ze aan het Overdiepad in Alkmaar lief en leed gedeeld, ze waren daar met elkaar opgetrokken. Daarna samen in kamp Amersfoort gebracht. Wat bezielde Leunis Verschoor om op de loop te gaan?

Het verblijf in het Franz Joseph Bahnhof heeft niet zo lang geduurd. Ze maakten lange dagen in de werkplaats, 12 uur op een dag, maar van mishandeling was daar beslist geen sprake. Het eten was erg mager. Meestal soep met een stukje brood. Maar uit Reijers verhaal weten we dat hij samen met Leendert wel eens wat tarwe kocht bij een boer. Dat deden ze van het geld dat ze ontvingen voor hun tabaksbonnen. Ze hadden van een chef van de werkplaats een koffiemolen gekregen waar ze de tarwe mee maalden. Daar kookten ze op de kachel in de barak pap van. Het verblijf in het kamp was ondanks de lange dagen die ze moesten werken aanvankelijk wel te doen. Maar naarmate het drukker werd waren de sanitaire voorzieningen erg vies. Ze kregen ook te maken met hoofdluis en vlooiën. Heel vervelend was dat en bij gebrek aan schoonmaakmiddelen ook haast niet te voorkomen. Maar al snel kwam het geweld van de Russen naderbij. Vlaming keek 's avonds nogal eens buiten om de sterrenhemel te bewonderen. In de verte hoorde hij dan een geluid als van een aanhoudend onweer, maar in plaats van het rollen van de donder waren het bombardementen en beschietingen door de Russen. Ze kwamen daar al snel achter. Wenen werd in een tang genomen, zoals Vlaming dat verwoordde. De bommen vielen, de kampleiding stapte op en Leendert stelde aan Vlaming voor om in te pakken. Hij wilde weg. "Zullen we gaan Vlaming". Deze stemde er direct mee in.

Voor het vervolg van de vlucht verwijs ik u naar het begin van dit artikel en naar Cronicke 14, waarin de belevenissen van Reijer en zijn vriend worden verhaald.

Slaapzaal in kamp Orleans.

“...met de armen omhoog”

Na hun vlucht uit Wenen, die bestond uit een lange voettocht met veel wederwaardigheden, een treinreis in open goederenwagens onder begeleiding van Russische militairen tot de rivier de Enss. Verder onder leiding van de Amerikanen in open vrachtwagens naar het vliegveld van Linz, waar Reijer en Leen voor het eerst in een vliegtuig stapten. Het was een Amerikaanse bommenwerper waarin ze door de spleten van het bommenluik het gebied konden verkennen waar ze overheen vlogen. Het was voor de inzittenden nog steeds een verrassing waar ze aan de grond zouden worden gezet. Bij het verlaten van de bommenwerper bleek dat ze op een vliegveld bij de Franse hoofdstad Parijs waren geland. Van daar werden de repatrianten met treinen vervoerd naar een militair kamp bij de stad Orleans, de stad die wereldwijd bekend werd om Jeane d’Arc, de ‘maagd van Orleans’. Dat herinnert aan onze jeugd. Ze werd als 19-jarig meisje op 30 maart 1431 op de brandstapel te Rouen na hevige martelingen terechtgesteld. Misschien haalden onze twee vrienden het voor de geest, maar hun hoofddoel was nu toch wel om de laatste etappe door het bevrijdde gebied aan te vangen. Maar ook hier werd het geduld beproefd. Een kleine veertien dagen gingen er overheen voordat een strenge schifting was voltooid.

Hier moesten alle repatrianten nog een aantal formaliteiten ondergaan. Ze werden onderraagd, de nationaliteit werd bepaald en ook moesten ze in de onderbroek en met de armen omhoog voor hun bed. Er werd dan gekeken of er een stempel of tatoeage in de oksel was aangebracht dat op het lidmaatschap van de SS kon wijzen. Toen dat allemaal achter de rug was kwam de datum voor het vertrek naar Nederland dichterbij. Het was maandag 25 juni 1945 toen de trein uit Orleans in Breda stopte. Het is niet duidelijk geworden op welke manier Vlaming en Leen van Daalen daar nog afscheid van elkaar genomen hebben

483
De eetzaal in het opvangkamp te Breda.

of iets met elkaar hebben afgesproken. Ook Reijer Vlaming kan dat niet meer uit zijn geheugen opdiepen. Herinnering daaraan kan na zo'n lange tijd ook vervagen. Toen Reijer zijn herinneringen aan zijn verblijf in Wenen ging opschrijven was het 61 jaar geleden dat ze op het station van Breda uit elkaar gingen. Het ging niet over een groepje, maar over een menigte van vele honderden repatrianten die via Orleans het station van Breda bereikten. Ze werden daar per rayon in groepen verdeeld. De een moest naar Zeeland, de ander naar Zuid- of Noord-Holland, weer anderen hadden hun thuis in Gelderland en de meer noordelijke provincies of in het Limburgse. Misschien is er niet eens veel tijd geweest om afscheid van elkaar te nemen. Wat stond hen immers voor ogen? Zo snel mogelijk naar vrouw en kinderen of naar hun ouders. Van Reijer Vlaming weten we dat vader Vlaming in Amsterdam de Nederlandse vlag uit stak om zijn blijdschap te tonen dat zijn misschien wel verloren gewaande zoon was terug gekeerd. Uit ervaring wist men immers dat terugkeer lang niet altijd vanzelfsprekend was.

Na 61 jaar in contact met familie Van Daalen

Nadat Reijer en Leen op het station van Breda waren uitgestapt is er nooit meer enige vorm van contact geweest tussen die beiden. Eerst in 2006 kwam Reijer Vlaming – hij was toen 80 jaar oud – op de site van de heemkundekring van Sint-Philipsland en ontmoette daar de naam van Jan Kempeneers. Reijer was na 62 jaar in de veronderstelling dat fietsenmaker Van Daalen te Sint-Philipsland zou hebben gewoond, maar het bleek Sint-Annaland te zijn. Omdat Leen bij zijn huwelijk met Leuntje 'rijwielhersteller' van beroep had opgegeven werd duidelijk dat hij de persoon was die Reijer zocht. Aan hem had hij immers vertelt dat hij fietsenmaker was. De contacten tussen Vlaming en de familie Van Daalen konden daarna snel worden gelegd. Het verhaal dat Reijer Vlaming op verzoek van zijn familie had geschreven bracht hij mee naar Zeeland en overhandigde het aan Leens' oudste dochter Elizabeth Dorst-van Daalen, die nu te Stavenisse woont. Ze was nog maar zes jaar toen haar vader, zijn vrouw en vier kinderen aan het Overdiepad in Alkmaar terug zag.

Nederland was – zoals al genoemd – in tweeën gedeeld. Een groot deel van Zeeland en Noord-Brabant was vanaf oktober/november 1944 in handen van de Geallieerden gevallen. Alleen het geïndeelde Zeeuwse Schouwen-Duiveland bleef door de Duitsers bezet. Ook het buureiland Goeree-Overflakkee - eveneens geïndeeld - bleef in Duitse handen. Velen van de geëvacueerde bevolking van deze eilanden, en ook van het eiland Tholen en het dorp Anna Jacobapolder hadden boven de grote rivieren hun onderdak bij familie of gastgezinnen gekregen.

Te Alkmaar en Benthuisen/Zoetermeer verkeerden de families Van Daalen en Verschoor in dezelfde situatie. Leuntje van Daalen met haar kinderen en Dien Verschoor aan het Overdiepad in Alkmaar en de ouders van Daalen met dochter Tiny, die eerder op een boerderij bij familie in het buitengebied van Zoetermeer verbleven, hadden later woonruimte te Benthuisen gekregen. Hoe ze er ook naar uitzagen, hoe ze ook zaten te popelen om naar het bevrijdde Sint-Annaland terug te keren. Er was nog geen enkel uitzicht op.

Terug naar Sint-Annaland

Dagen, weken en maanden regen zich aaneen. Ook daar hoorde men natuurlijk dat Duitsland door de opmars van de Geallieerden steeds meer werd teruggedrongen. De mannen waren weggevoerd, geen enkel berichtje bereikte hen, januari, februari, maart, al een vol

jaar waren ze van huis en haard verdreven, Leen en Leuntje met hun gezin uit Sint-Annaland, Leunis en Dien uit Herkingen op Goeree. Ze hadden steun aan elkaar. Ze hadden daar kennissen gekregen door wie ze op de hoogte werden gehouden dat Duitsland steeds meer in moest leveren. Totdat het verblijdende bericht kwam dat op 5 mei 1945 ook Nederland boven de rivieren tot het bevrijdde gebied kon worden gerekend.

Waarom het daarna nog tot de laatste weken van juni moest duren totdat de ouders van Leen van Daalen vanuit Benthuisen terug konden naar Zeeland, is niet duidelijk. Tante Tiny weet dat haar oom, een broer van haar moeder, die onder Zoetermeer een boerderij had, met paard en wagen naar Benthuisen kwam om de spulletjes die ze daar hadden op te laden en naar een kade in Rotterdam te brengen. Daar werd het boeltje in een scheepje geladen waarmee ze ook zelf naar Sint-Annaland voeren. Het huisraad werd vanaf de haven naar het huis aan de Hoenderweg gebracht, dat dochter Cor van Daalen al voor een groot deel had schoongemaakt. Zij woonde te Oud-Vossemeer en was getrouwd met Johannis Pipping. Op 25 juni 1945 waren Marien van Daalen, zijn vrouw Liesbeth en dochter Tiny, na 16 maanden weer terug te Sint-Annaland.

Reijer Vlaming nam na aankomst te Breda de trein naar Amsterdam. Leen was in Roosendaal, betrekkelijk dicht bij huis, uit de trein gestapt. Waarschijnlijk was de busverbinding van de BBA daar al op gang gekomen en ook Krijger en Van de Klundert zullen de diensten van de dorpen onderling naar stad Tholen en Bergen op Zoom hebben hervat.

Leen van Daalen en zijn vrouw voor de werkplaats te Sint-Annaland.

Zus Tiny noemt als datum 26 juni 1945, precies op de dag dat moeder van Daalen 60 jaar werd. Totaal onverwacht stond Leen oog in oog met zijn vader bij zijn ouderlijk huis aan de Hoenderweg te Sint-Annaland. Zijn eigen woonhuis en werkplaats in dezelfde straat tegenover de Nieuwe Pad, lag er nog bij zoals het in november van het vorige jaar droog kwam. Alleen de slik, die zich met het zoute inundatiewater op de vloeren had afgezet

was wat opgekruld. Dat had Leen al gezien. Enigszins ontdaan stond vader Marien van Daalen plotseling tegenover zijn zoon. Ook moeder en zus Tiny konden hun ogen niet geloven toen ze na een periode van grote onzekerheid Leen aan het hart drukten. Kort voor Kerst voor een stuk brandhout met de handen op zijn rug, samen met zwager Leunis gearresteerd. Nu, een half jaar later, zonder ook maar iets van hem vernomen te hebben, stond hij als een verloren zoon op de stoep van vaders huis. Leen zag er niet vermagerd uit, hooguit wat vermoeid. Maar voor zijn ouders iets konden vragen was hij ze al voor: “Waar is Leuntje en de kinderen? Is Leunis al thuis? Een beetje ongeduldig keek hij vader in de ogen. “Ga eerst eens zitten Leen”, zei Tiny, die tegen haar broer aan ging staan. Ze knuffelde hem en zei dat Leuntje en de kinderen het goed maakten, maar dat ze nog steeds aan het Overdiepad in Alkmaar verbleven. “Van Leunis hebben we nog niets gehoord Leen, maar hij zal vast ook wel terugkeren”. Terwijl Tiny, zijn hand vasthield, probeerde moeder Liesbeth de brok in haar keel weg te slikken. Tranen van blijdschap liepen over haar wangen. “Hoor eens Leen”, sprak Tiny tegen haar broer: “we zijn gisteren pas uit Benthuisen terug gekomen, we zijn nog niet eens klaar met alles op orde te brengen”.

Hartelijke woorden

Tiny had het zich al menigmaal afgevraagd of Leen nog terug zou keren. Bij moeder Liesbeth hadden de maanden geteld als jaren. Ze was grijs geworden van de zorgen nadat haar zoon was weggevoerd. Even waren er geen woorden, maar nu moest Tiny ingrijpen. De fluitketel op het oliestel maakte een zoemend geluid. Ze vroeg moeder de koffie op te schenken. Tiny schoof haar stoel bij en ging naast Leen zitten en ging hem vertellen: “Ongelooflijk Leen, we zijn zo blij dat je terug bent en nu moeten ook Leuntje en de kinderen gauw komen hoor, daar gaan we aan werken!” Leen vroeg hoe hoog het water in huis had gestaan. Tiny antwoordde: “Je weet dat nog niet Leen, maar we zijn gisteren pas teruggekeerd uit Benthuisen. Daar zijn we pas vorige maand bevrijd, op 5 mei. Ook voor Leuntje en Dien en de kinderen is toen de bevrijding pas aangebroken. Vandaar dat ze nog in Alkmaar zijn. In Herkingen op Goeree, waar Leunis en Dien woonden, is de inundatie nog maar sinds vorige maand opgeheven. En laten we nu niet te ongerust zijn Leen, hopelijk zien we Leunis straks ook terug”. Terwijl vader luisterde vroeg Tiny aan Leen of hij er al aan gedacht had dat moeder vandaag jarig is. Ze wordt vandaag 60 jaar. Nee, zomin Leen erg had in de dag waarin hij leefde, zomin had hij aan de datum van moeders verjaardag gedacht. Terwijl Tiny de koffie inschonk liet moeder Liesbeth zich door haar zoon feliciteren met haar verjaardag.

Schoonmaak en meubilair

Nog dezelfde dag gingen Leen, zijn vader en Tiny, naar zijn huis om daar een begin te maken met de schoonmaak. Zijn zus Cor, die in Oud-Vossemeer al had gezien dat Leen in de bus naar Sint-Annaland zat en hem had toegezwaaid ging die avond nog een kijkje nemen. Ook zij stroomde – nadat ze Leen een warme pakkerd op zijn wang had gegeven – haar mouwen op om een handje te helpen. Het interieur van de woning zag er niet uit. Van februari tot begin november had het zoute water bijna tot aan de raamdorpels gestaan. Binnen en buiten klotste het zoute water tegen de muren en de wanden. Daarna was het de hele winter onbewoond geweest en was er natuurlijk niet in gestookt. Zus Tiny omschrijft het als: “Alles was zo muf en vochtig”.

De volgende morgen werd met vereende krachten het werk voortgezet. Naast vader van Daalen en Tiny kwam ook Martha Beeke, die enkele huizen van Leen vandaan woonde,

bij Leen helpen. Beeke was haar meisjesnaam, ze was getrouwd met Bram den Haan. Twee zoons van Martha, Kees, hij liep met een kruik, en Jacob staken ook een handje toe om het huis schoon te maken. Eerdat het op deze zomeravond ging donkeren, gingen de geschuurde vloeren, die twee dagen eerder nog met een laagje slik waren bedekt, al opdrogen.

Leen was die dag al op de gemeentesecretarie geweest om te vragen om wat voorlopig meubilair. Een buurman had hem daarop gewezen. Die wist dat er nogal het een en ander lag opgeslagen in een gemeenteloods. Leen kon inderdaad worden geholpen. Uit verbeurt verklaarde inboedels van NSB-ers mocht hij een tafel, wat stoelen en een kast komen halen. Leen had, voordat ze naar ze naar zijn oom in Zoetermeer evacueerden, nog het een en ander op de zolder geschoven. Zodoende kon de woning worden ingericht. De vloeren bleven voorlopig onbedekt: "Daar kunnen we de komende tijd wel op leven", zei hij tegen Tiny, "dan kunnen ze lekker drogen". De schuiframen bleven op een kiertje staan, zodat de wind er lekker doorheen kon. Na twee dagen vond Leen het genoeg. "Morgen ga ik naar Alkmaar en ik breng Leuntje en de kinderen mee, de rest komt wel", zo zei Leen tegen zijn ouders. Veel herinneringen van Tiny zouden we nog kunnen noemen, maar dan zouden we te uitgebreid worden

Hereniging

Die avond zei Leen tegen zijn vader dat hij van plan was om morgenochtend, het was dan vrijdag, met de eerste gelegenheid naar Alkmaar zou reizen. Leen had geen cent meer op zak. Zijn vader gaf hem geld voor de reis naar Alkmaar en mocht de gemeente niet willen helpen met de repatriëring van zijn gezin, ook daarvoor stopte vader hem geld toe.

We kunnen ons voorstellen dat daar een ontmoeting volgde die we ons haast niet kunnen indenken. Leuntje zag haar man terug. Een half jaar geleden, het was een donkere decemberdag toen hij Leuntje gedag zei met de mededeling dat hij samen met Leunis wat moest gaan halen. Na veel onzekerheid en twijfel over zijn verblijf stond hij nu een half jaar later oog in oog met zijn vrouw en zijn vier kinderen. De blijdschap bij dit weerzien is voor ons nauwelijks te bevatten. Zijn oudste dochter Bep, toen een kind van een jaar of zes, kan zich het weerzien met vader nog vaag herinneren. Het zijn maar flarden, die ik me daarover nog weet te herinneren, zo vertelde ze aan ons en aan haar tante in Almelo. De twee dochtertjes die na Bep, pas kort voor- en in de oorlog waren geboren, hadden aan hun vader nog minder herinneringen. Onwetend van wat hij de afgelopen tijd had meegemaakt keken ze hem aan. Nooit waren ze uit zijn gedachten geweest, maar nu kon hij plotseling zijn kinderen op schoot nemen en knuffelen. Dochtertje Gerda, nu tien maanden oud, daarover had Leen zich steeds uitgelaten tegen Vlaming. In het werkkamp in Wenen en onderweg tijdens de vlucht sprak hij er over, ze was veranderd van een baby in haar bedje tot een ukkepek die zich nu al kruipende over de vloer bewoog. Het gezin was herenigd.

Leunis Verschoor

Zoals we al noemden, ook Goeree-Overflakkee bleef tot mei 1945 in handen van de bezetter. Omdat Leuntje, de vrouw van Leen, nog steeds met haar kinderen te Alkmaar verbleef, kunnen we aannemen dat haar zus Dien nog bij haar was. Wederom kwam de vraag op: 'Waar is Leunis, die in december tegelijk met hem was opgepakt'. Leen moest het antwoord schuldig blijven. Al bij de aankomst in Wenen in januari 1945 was hij hem uit het oog verloren. Een grote teleurstelling, maar wie weet, nog niet alle weggevoerden naar het oosten hadden de weg naar huis al terug gevonden.

Tiny Grob-van Daalen heeft ons veel verteld, maar lang niet alles over haar broer is bekend. Nog minder kunnen we het gehele relaas dat Tiny over haar broer vertelde, hier weergeven. We kunnen ons voorstellen dat Leen te Alkmaar naar de gemeentesecretarie is gegaan om een regeling te treffen voor de repatriëring van zijn gezin naar Sint-Annaland. Toen alle formaliteiten over het vertrek vanuit de woning aan het Overdiepad daar waren afgehandeld is het gezin van Leen en Leuntje van Daalen met de trein teruggekeerd naar Zeeland.

De spanning over Leunis Verschoor, hield nog geruime tijd aan. Hij was in 1934 getrouwd met Dien Verschoor (zijn nicht), de zus van Leuntje. We weten nog, Leunis werd in december 1944 tegelijk met Leen gearresteerd nadat ze te Alkmaar hout hadden gekapt voor brandstof. Daarvoor belandden ze in het concentratiekamp Amersfoort. In januari 1945 werden ze vervolgens op transport gesteld naar Wenen. Ook Reijer Vlaming zat in die trein. Toen ze bijna op de plaats waren waar ze tewerkgesteld zouden worden, verloor Leen zijn zwager Leunis uit het oog. Later bleek dat hij tijdens een stop gevlucht was. Leunis zag een kamp als Amersfoort weer al voor zich opdoemen en wilde dat blijkbaar ontlopen. Kort daarop is hij in handen gevallen van de Russen. Volgens tante Tiny is Leunis in de stad Odessa, een havenstad in de Oekraïne terechtgekomen. Deze stad had al in 1941 erg geleden onder de aanvallen van de Duitsers. Ook Leunis Verschoor heeft deze wegvoering overleefd, maar het was pas in augustus 1945 toen hij met zijn vrouw en verdere familie werd herenigd. Mocht er iemand zijn die over de thuiskomst van Leunis Verschoor bij zijn vrouw Huberdina (Dien) Verschoor meer kan vertellen, dan houd ik me van harte aanbevolen.

Het vervolg

Voor het gezin van Leen van Daalen begon na de oorlog het gewone leven weer op gang te komen. Zijn beroep was en bleef fietsenmaker. Met reclamebordjes aan zijn gevel werd dat kenbaar gemaakt. Toch kon hij daarmee niet in het onderhoud van het gezin voorzien. Op het plaatselijke postkantoor was een vacature voor besteller in deeltijd. Daar werd hij voor aangenomen. Ook moest hij tot de telefoon, kort voor 1960 werd geautomatiseerd, de telefooncentrale wel eens bedienen. Zo kon Leen met deze parttime betrekking ook zijn eigen bedrijfje aanhouden. Zijn beroep ‘fietsenmaker’ was trouwens een breed begrip. Kwam er iemand vragen om een kamer te behangen, dan ging Leen met de plaktafel op pad. Was er een klant van wie de woning een verfbeurt nodig had, dan trok hij zijn schildersoverall aan. Leen deinsde ook niet terug om een stoel opnieuw te bekleden of voor iemand de stoeltjes met rieten zittingen opnieuw te matten. Kortom, bij Leen kon men voor alles en nog wat terecht.

Toen de mensen het allemaal wat beter gingen krijgen ging de klandizie verminderen en kon het gezin er ook niet meer van rondkomen. Leen zocht toen een vaste betrekking en kreeg die bij Goedhart koeltechniek te Sint-Maartensdijk. Leen was al geruime tijd maagpatiënt, later kreeg hij hartklachten, dat leidde tot enkele hartinfarcten. In 1986 is hij aan de gevolgen van een hersenbloeding overleden. Leen werd 74 jaar oud.

Zoals ik al eerder noemde, de vraag van Reijer Vlaming uit Amsterdam kwam in de tweede helft van 2006 op mijn weg. Hij zocht zijn oorlogsgeslacht, waarmee hij was weggevoerd naar de Oostenrijkse stad Wenen. Hij kwam van Sint-Philipsland, had een dochtertje en was fietsenmaker. Ik liet hem weten dat deze niet te Sint-Philipsland voorkwam. Later

belde hij mij nog een keer of zijn naam niet in de buurgemeenten te vinden was. Hij wilde zijn verhaal over de Tweede Wereldoorlog graag afmaken. Zijn kinderen hadden hem dat gevraagd. Eerder had Vlaming daar tegen zijn vrouw en kinderen weinig over verteld. “Ga er eens voor zitten, de herinneringen komen vast weer boven”, zo hadden ze hem gezegd. Ook andere familieleden spoorden hem aan om zijn verhaal op te schrijven. In zulke gevallen puzzel ik graag mee om een oplossing te vinden. Na wat meer onderzoek bleek dat Leen van Daalen te Sint-Annaland was geboren, hij heeft er gewerkt en geleefd en is daar ook overleden. Na Vlamings tweede vraag had ik al snel de oudste dochter van Leen van Daalen gevonden. Zijn dochter Bep, zij is getrouwd met Jo Dorst, en wonen aan de Pilootweg te Stavenisse. Daar heb ik met Vlaming en zijn vrouw kort daarop een bezoek gebracht. We hoorden daar van tante Tiny uit Almelo. Ook met haar zijn we in contact gekomen. Op 15 februari zijn Vlaming en zijn vrouw uit Amsterdam en ondergetekende, ook in gezelschap van zijn vrouw, afgereisd naar Almelo, waar mw. Tiny Grob-Van Daalen veel heeft verteld over haar broer. ‘Het was mijn lievelingsbroer, en ik zijn lievelingszusje’, zo vertelde ze ons. Ze heeft veel kunnen vertellen over haar broer Leen. Reijer Vlaming is nu 81 jaar. Tiny, de zus van Leen van Daalen, heeft deze leeftijd in juni van dit jaar bereikt. Dank zij dochter Bep, zus Tiny en de maat van Leen, Reijer Vlaming waren wij in staat ook van fietsenmaker Leen van Daalen uit Sint-Annaland een verhaal uit de Tweede Wereldoorlog te reconstrueren. Het verhaal van Reijer Vlaming, lijkt mij nu met de bijdragen van zijn dochter, en de zus van Leen een, aaneengesloten geheel.

De woning aan de Hoenderweg is nu verbouwd.

Monument voor militaire slachtoffers Anna Jacobapolder

Heemkundekring “Philippuslandt” is momenteel bezig met het verwezenlijken van een monument voor de militaire slachtoffers die vielen tijdens een overval van de Duitsers in de nacht van 22 op 23 januari 1945.

Sint Philipsland was al op 4 november 1944 bevrijdt. In die bewuste maand januari was Schouwen Duiveland echter nog bezet door een groot aantal Duitse troepen. Op Sint Philipsland waren toen geallieerde militairen gelegerd. In de januarinacht werden de geallieerden overrompeld door een Duitse overval op Anna Jacobapolder. De Duitsers waren het Zijpe overgestoken met als waarschijnlijk doel de watertoren te Anna Jacobapolder op te blazen, daar deze als uitkijkpost werd gebruikt door de geallieerden. Ondanks de hevige tegenstand die de geallieerde militairen boden lukte het de Duitsers om door te dringen tot de kern Anna Jacobapolder. Bij de terugtocht hebben de Duitsers de watertoren opgeblazen. Naast enkele Duitsers hebben ook een vijftal geallieerde militairen en een inwoner van Anna Jacobapolder deze strijd met hun leven moeten bekopen. Ter hoogte van Hof Rumoirt zijn drie Poolse strijders gevallen; Prins Marie Andrzej Poniatowski, Bronislaw Powalka en Boleslaw Podedworny. De twee Engelse militairen die vielen waren Perry Thomas Baugh en Eric Francis Bell. De Nederlanders die vielen waren de stoottroeper Piet Avontuur en zijn landgenoot Karel Snijders.

Toen op 23 januari 2007 in Anna Jacobapolder een reünie werd georganiseerd voor de oud-stoottroepers werd het idee geboren om een monument op te richten voor de gevallen slachtoffers tijdens deze raid. Het is de bedoeling om het monument te plaatsen bij de ingang van de begraafplaats te Anna Jacobapolder. Inmiddels is goedkeuring ontvangen van het college van burgemeester en wethouders om door te gaan met het uitwerken van de plannen voor het monument. Het gedenkteken zal bestaan uit het monument dat het graf van Piet Avontuur bedekte. Het monument wordt overgeplaatst vanaf de begraafplaats Zuylen. Het stoffelijke overschot van Piet Avontuur is herbegraven op de militaire erebegraafplaats te Loenen. De nabestaanden van Piet Avontuur hebben toestemming gegeven om het gedenkteken te gebruiken voor het monument ter nagedachtenis aan al de zes slachtoffers die tijdens de raid omkwamen. Voor het monument zal een gedenkplaat aangebracht worden met daarop de namen van de zes slachtoffers die vielen tijdens de raid in de nacht van 22 op 23 januari 1945 te Anna Jacobapolder. Er wordt naar gestreefd om het monument te onthullen op woensdag 23 januari 2008. In de volgende Cronicke zullen wij u weer op de hoogte brengen van de voortgang van dit project.

Oud-stoottroepers, die samen met Piet Avontuur de strijd aangingen in de bewuste nacht, poseren bij Het Veerhuis tijdens de reünie op 23 januari 2007.

Dorpsfiguren

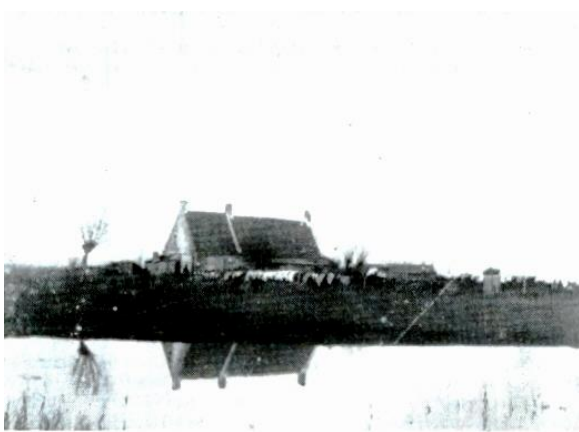
Dorpsfiguren, door alle jaren heen zijn ze er altijd geweest. Niet dat het zulke bijzondere mensen waren, maar toch wel opvielen door hun gedrag. Ze worden wel eens met naam en toenaam genoemd. Adriana Cornelia Verwijs, ‘Arjanna’, werd ze doorgaans genoemd, over wie we het in dit stukje willen hebben. Met recht werd zij een ‘dorpsfiguur’ genoemd. Ze had bepaalde eigenschappen. Ze was welbespraakt, vrijmoedig was ze ook, ze deinsde niet terug om iemand aan te spreken. En ook resoluut, ze noemde het kind bij de naam. En om nog maar eens wat te noemen: ‘zich in een gesprek mengen of hier of daar in bemiddelen’ daar had Arjanna niet de minste moeite mee. Haar echtgenoot Pieter Hooglander liet niet met zich sullen, maar hij was haar onderdanig. ‘Piet Glijn’ zo werd hij genoemd, ‘zoon van Glijn’, betekende het.

Door Jan Kempeneers

Pieter Hooglander en Adriana Cornelia Verwijs zijn getrouwd op 27 juli 1900. Piet was 24- en zijn vrouw 25 jaar toen ze elkaar het jawoord gaven. Het was een drukke bedoeining op het Fluplandse gemeentehuis aan het Schooldreefje. Drie jonge paartjes gaven elkaar op die dag hun jawoord. Piet en Arjanna waren met hun gevolg de eersten die plaatsnamen in de trouwzaal. Als getuigen had Piet gekozen voor zijn broer Frans Hooglander en zijn zwager Krijn Schoonaard. Krijn was met zijn zus Louise getrouwd. Voor Arjanna waren haar 41-jarige oom, koopman Abraham de Ruijter en haar neef Leendert Sloomaker uit Sint-Annaland getuige. De laatste was kleermaker.

Toen het jonge bruidspaar het gemeentehuis had verlaten was het de beurt van schipper Leendert Faasse en Johanna Lena Kaashoek. Nog dezelfde middag ging het derde bruidspaar de trapjes van het gemeentehuis op. Het was schipper Dingeman Faasse (van Gilles) en zijn toekomstige bruid Janna de Kok.

Bij de boerderij Hooge Boomen, stonden, kort bij de Westdijk, twee arbeiderswoningen. Het ‘Westeinde’, zo werd deze locatie genoemd. Dat was het ook werkelijk, want ten opzichte van de Oostdijk, waarbij werd begonnen met de bouw van het dorp en de kerk, lag het in het uiterste westen van de Oude Polder. Daar kon het echtpaar Hooglander een woning huren. Starterswoningen, zo zou men ze tegenwoordig noemen. Het was in deze huisjes (foto hiernaast)

een komen en gaan. Sommige gezinnen woonden wel tien jaar aan de oever van de Luijsterkreek. Anderen hielden het er al gauw voor gezien. Soms door omstandigheden. Marinus Barend van der Male verloor daar op 22 oktober 1900 – hij was toen nog maar

een goed jaar getrouwd - zijn vrouw Elisabeth Wagemaker, die op 25 jarige leeftijd gestorven is in het kraambed van haar zoontje Cent.

Eén jaar eerder hadden zij het eerste kind uit hun huwelijk al moeten missen. Met zijn dochtertje Elizabeth, dat zijn vrouw had uit een eerdere relatie, en met zijn twee maanden oude zoontje Cent, trok hij nu in bij zijn schoonouders Cent Wagemaker en Maatje van Blooij in de Achterweg.

Nog voor het jaar 1900 ten einde was trokken Piet en Arjanna in de woning aan de Westdijk, die vrij kwam door het vertrek van Marien van der Male. Daar werd hun eerste kind, dochtertje Jacoba Cornelia, op 18 december geboren. Ze moesten de baby echter al na drie weken afstaan.

Een jaar later, 15 december 1901 was er wederom blijdschap in huize Hooglander met de geboorte van dochter Johanna Cornelia. Het was er prachtig wonen met een wijds uitzicht over de polder en aan de voorzijde de soms overvolle Luijsterkreek met veel waterwild. En niet te vergeten, ze woonden op korte afstand van de zeedijk waar de mannen naar hartelust konden vissen met allerlei vistuig. Ook met het kruisnet, maar daarmee werd meestal in de Luijsterkreek gevestigd. Op korte afstand was de Noordwesthoek, daar was het zuidschor, de latere Abraham Wisselpolder. In het voorjaar gingen ze daar lamsoor snijden en kort daarop was de zeekraal goed. Het was heerlijke zeegroente. Door de bewoners werd ook een varken gemest, ze hielden kippen. Elk gezin probeerde zoveel als mogelijk was in zijn behoefte te voorzien. Mossels en kreukels stonden ook regelmatig op het menu. Het rapen mocht wel niet, maar tussen de losse stenen en de klappers onder aan de keien waren ze te vinden. Ook tussen de biezten werden kreukels geraapt. Ze woonden naast Lauw Kempeneers en Saar Wagemaker, die toen al vijf kinderen hadden.

Bij Piet en Arjanna werd in februari 1904 dochter Jacoba Cornelia geboren. Na zo'n jaar of vijf liet Arjanna steeds meer aan haar man doorschemeren dat ze het toch wel wat stil vond, zo achter in de polder. Natuurlijk, zij maakte wel eens een praatje met de burens en als een boerenknecht met zijn paarden op het veld bezig was of als ze hem op de wagonbaan zag aankomen, dan klampte ze deze wel eens aan. Zo ging dat ook met de arbeiders die in de buurt van het Westeinde op het land werkten. Ze durfde dan wel eens uit te slaan of er nieuws was op het dorp. Het was voor een vrouw immers een eenzame bedoening, zo achter in de polder. De mannen gingen al heel vroeg in de ochtend naar hun werk en om even naar het dorp te gaan was vlugger gezegd dan gedaan. Daar was al gauw een halve dag mee gemoeid. Vooral in het natte jaargetijde was de wagonbaan langs de dijk doorploegd met karrensporen van de boerenwagens. Lang niet alle mannen hadden een fiets, laat staan dat ze het fietsen hadden geleerd. De voetgangers liepen meestal over de dijk. Het was ook geen uitzondering dat ze in de winter over de dichtgevroren Luijsterkreek naar het dorp liepen. Leerlingen gingen dan zelfs op de schaatsen naar school. Arjanna had al tegen haar familie gezegd: 'als er wat leeg komt, dan moet je het laten weten hoor'.

Dat wierp zijn vruchten af. In de Achterweg, zo had ze vernomen, zou woonruimte vrijkomen en daar had ze manlief op afgestuurd. Het was werkelijk zo, vader Piet Hooglander was bij de eigenaar geweest en het was waar, wat zijn vrouw had gehoord. Een gedeelte van de woning, toen aangemerkt als nr. A 96, nu Achterstraat 16 zou binnenkort vrijkomen. Cornelis Luijk, hij was weduwnaar van Lena van Oeveren, woonde in een gedeelte van deze woning met zijn zoon Ko en dochter Lena Johanna, die in mei 1901 getrouwd was met Bram Kosten. Hun eerste kind, een zoontje stierf al in hetzelfde jaar. Het jaar daarop werd dochter Lena geboren. Er kon natuurlijk veel in die tijd. Maar deze gezins-

samenstelling, het jonge gezin Kosten, schoonvader Kees Luijk en dan nog een ongehuwde zoon in de helft van een betrekkelijk klein woonhuis, het was blijkbaar niet doenlijk. Ze verhuisden naar een ander pand in de Achterweg, dicht bij de zeedijk.

Westeinde

We gaan nog even terug naar het ‘Westeinde’. Al in 1648, enkele jaren na de bedijking van 1645, werden enkele woningen verhandeld op het ‘Westeinde’. Bij een transactie in 1658 werd het ook wel ‘het Westdorp’ genoemd. De woningen stonden op ambachtsheerengrond. Misschien waren er aanvankelijk wel plannen om daar meer huizen te bouwen. De woningen waar we hier over spreken stonden dicht bij de Luijsterkreek (zie foto). Er was ook een veerhuis, vanwaar tot en met de eerste helft van de 19de eeuw o.a. Jacob Kaan de reizigers over zette naar Sint-Annaland en Bruinisse v.v. Op een kaart van 1648 wordt op deze locatie, iets noordelijker, ook een pand aangetroffen dat als ‘’s Heerenhuis’ wordt aangeduid. Blijkbaar heeft dat er niet lang gestaan. Ook van de twee arbeiderswoningen zijn na 1769 geen transacties bekend.

Vader en moeder Hooglander-Verwijs met de kinderen poseerden ca. 1925 voor deze gezinsfoto. Mogelijk bij het 25-jarig huwelijk. Achter de ouders v.l.n.r.: Neeltje, Johanna, Cornelis, Jacoba en Adriana. Vooraan: Glijn, Frans en Cornelia.

In de periode 1850 – 1860 woonde op het ‘Westeinde’ op huisnummer 68 het echtpaar: Cornelis van den Bos en Neeltje Quist (Neeltje van Nelle) (vier kinderen). Op nummer 69 drie gezinnen: Cornelis M. Moeliker en Maatje Goededebeure (5 kinderen). Jacob Pieter Rovers en Leuntje den Braber (5 kinderen).

Op nr. 70 drie gezinnen: Johannes van Oeveren en Lena van de Ree (7 kinderen). Cornelis Verwijs en Maria van de Ree (1 kind). Willem Verwijs en Jacomina Knulst (8 kinderen). Na 1880 stonden er nog maar twee woningen op het 'Westeinde'. Tot 1914 bleven ze bewoond. In 1915 zijn ze afgebroken.

Piet en Arjanna lieten er geen gras over groeien. Huisraad en meubels werd opgeladen en met paard en wagen, zo ging dat toen, trokken ze met hun twee kinderen naar het dorp. Ze gingen het huis waar nu Piet en Betsie de Ruijter-Verwijs wonen, delen met Jan van Duuren. Jan was schipper, maar zijn vrouw Dina Willemina Quist en haar vijf kinderen woonden aan de wal. Voorlopig waren ze weer onder de pannen. Wat woonruimte betreft werd het niet gerieflijker dan op het 'Westeinde', want daar was meer ruimte beschikbaar. Maar ze zaten nu toch dicht bij de bakker, de kruidenier en natuurlijk ook de wekelijkse kerkgang was eenvoudiger. Beide gezinnen behoorden tot de Christelijk Afscheiden gemeente, die sinds kort een eigen predikant had gekregen. Ds L. Boone uit Terneuzen had het beroep dat op hem was uitgebracht, aangenomen. Bovendien, de kinderen moesten toen met hun zesde jaar naar school. Sinds 1 januari 1900 was de leerplichtwet ingevoerd. Kinderen zomaar van school houden was niet meer toegestaan. In de oogsttijd kon in bepaalde gevallen nog wel verlof aan leerlingen worden verleend. Daarvoor was een clause in deze wet opgenomen. Enkele partijen in de Staten Generaal hadden namelijk gedreigd tegen te stemmen als deze voorwaarde niet zou worden opgenomen. Het gezin had nog geen schoolgaande kinderen, maar dat duurde niet lang meer. Het zal beslist hebben meegewogen bij de verhuizing.

Nieuwbouw

Het was en bleef woekeren met woonruimte op Flupland., maar rond de eeuwwisseling werden op het Stooft Hof tien woningen gebouwd door Leen Capelle. Deze werden voor een groot deel opgetrokken met sloopmateriaal van de pas afgebroken meestof De Haan. Ook in het verlengde van het Karreveld werd aan de Zuidijk kort na 1900 een aaneensluitende rij van 13 woningen gebouwd. Het waren eenvoudige arbeiderswoningen. Een voor- en achterkamertje met twee bedsteden en van voor naar achter een gang. Verder een open zolder en buiten het welbekende privaat met emmer, die regelmatig achter de dijk moest worden leeggemaakt. Voor die tijd al een hele vooruitgang. Maar niet elk gezin was in staat om een huis te kopen of te laten bouwen. Als men geld moest lenen was een borg een eerste vereiste en niet voor elke hypotheeknemer was die beschikbaar.

Piet Hooglander en Jan van Duuren bleven voorlopig op hun stekje in de Achterweg. Er bleef een tekort aan woonruimte. Tientallen woningen zouden we nog kunnen noemen waarin twee gezinnen de beschikbare ruimte moesten delen. Het was geen uitzondering dat ook vader of moeder in het gezin was opgenomen. Het kwam zelfs voor dat een oom of tante voor huisvesting en verzorging aangewezen was op familie.

Ten noorden van deze gezinnen woonde broodbakker Abraham de Ruijter met zijn gezin. Hij verhuisde kort daarop naar een woning aan de overzijde van de Achterweg die nu bekend is als Achterstraat 3. Zoon Pieter, getrouwd met Cornelia Reijngoudt, nam het pand met bakkerij en winkel van zijn vader over. Het was een huis zoals alle andere in de straat. Naast de broodbakkerij, de stookplaats en de winkel was het woongedeelte betrekkelijk aan de krappe kant. Daarom liet zoon Pieter de Ruijter deze woning in 1909 ingrijpend verbouwen en vergroten. Van renovatie was eigenlijk geen sprake, het werd haast helemaal afgebroken. Metselaar Adriaan Engelvaart bouwde er een nieuw huis, nu met de topgevel naar de straatzijde. Op het huis werd een zogenaamde Franse (gebroken) kap

aangebracht waarmee op de zolderverdieping veel ruimte werd gewonnen. In dit pand, nu Achterstraat 14, was J.P.C. Beneker, medio jaren '60 van de vorige eeuw de laatste zelfstandige broodbakker op Flupland. Nu wonen hier Kees en Anneke Verwijs.

Naast bakker de Ruijter, later Stoutjesdijk en Beneker, stond een breder pand dat 'De Vier Winden' werd genoemd. Het was een dubbel woonhuis met een gang in het midden. Aan weerszijden van de gang waren twee kamers. Deze woning werd permanent bewoond door vier gezinnen. Met kinderen en andere inwonende personen, woonden in dit pand rond 1900 zo'n 25 personen. Het afvalwater en het overvloedige regenwater werd via de Platte Kreek, toen nog een open riool, afgevoerd. De overlevering zegt dat de mest van de varkens via de gang naar de Achterweg werd afgevoerd. De woningnood bleef bestaan.

Zo tussen 1910 en 1915 werden opnieuw op verschillende locaties woningen gebouwd. Aan het einde van de Schooldreef kwamen drie huizen te staan naast de lagere school. Achter de Schoolstraat, ten westen van de Oostdijk, werden door particulieren een blok

Het echtpaar Jan van Duuren en Dina Willemina van Duuren-Quist.

van drie en een van twee woningen gebouwd. Ook achter de pastorie, waarin ds L. Boone toen woonde, werden aan de Oostdijk twee huizen voor particulieren gebouwd.

Op het Stooft Hof was al een blok van vijf woningen bijgebouwd, die met de voorzijde hun uitzicht hadden naar de begraafplaats. Achter het Stooft Hof verrees nog een blokje van drie, die slechts via een slop waren te bereiken. Ook langs de Stationsstraat, dat toen slechts een onverharde

bermweg langs de zeedijk was, en de Tramput, na 1953 werd dat de Deensestraat, werden zestien nieuwe woningen gebouwd. Ook 'achter den Oek' bij Karreveld werden tot de scheidingssloot van landbouwer Adriaan van Dijke nog een aantal woningen gebouwd. Ondanks deze bouwactiviteit verlieten veel jonge gezinnen om economische reden het dorp om elders woonruimte en werk te vinden. Volgens schattingen vertrok een derde van de plattelandsbevolking naar de steden als Rotterdam en Den Haag, Leiden, of waar ook maar werk te vinden was.

Ruijterplein

Juist in deze periode, het zal in 1912 geweest zijn, ging er voor het echtpaar Piet en Arjanna Hooglander-Verwijs een beetje hoop gloren op verbetering van de huisvesting. In het verlengde van het Schooldreefje. Naast de in 1887 gebouwde school kocht Abraham de Ruijter in 1911 een stuk grond van landman Jacob Leendertse Dorst. Het jaar daarop verkavelde hij het perceel en verkocht drie kavels voor woningbouw aan Cornelis Mol John, Sent Wagemaker en Pieter Hooglander. De Ruijter zelf had daar al een schuur en verkocht ook aan Jan van Oeveren nog grond voor een schuur. Tegenover de woningen verrees in 1918 een gebouw voor de plaatselijke elektriciteitscentrale. Het doodlopende plein dat daar ontstond wordt in sommige verslagen wel als 'De Ruijterplein' aangeduid.

Ook poststukken werden toen wel geadresseerd aan deze locatie. Toen de Plattekreek in de eerste helft van de jaren '30 was gerioleerd en gedempt konden de bewoners van de Achterstraat ook via dit plein hun woning aan de achterzijde beter bereiken. Abraham de Ruijter (1856-1938) aanvankelijk broodbakker, later koopman, was een zoon van Cornelis de Ruijter en Adriana Cornelia Verwijs. Hij was getrouwd met Willemmina Kaashoek. Deze koopman kunnen we wel beschouwen als de pionier van de zilveruienteelt op Sint-Philipsland en omstreken. Later nam zoon Pieter de teelt van dit exclusieve landbouwgewas van hem over. Het was een arbeidsintensieve teelt, die van enkele hectares rond 1900 groeide tot bijna 40 hectare in 1935. Later zou de teelt van zilveruitjes nog verder toene-

De drie woningen naast de school werden in 1912 gebouwd. Piet Hooglander woonde in de woning naast de schuur. Ze stonden aan het zogenaamde De Ruijterplein (foto 1948).

men. Voor vrijwel de hele bevolking van Sint-Philipsland was 'de juun' tientallen jaren achtereen financieel een ruggesteun.

Op het Ruijterplein kreeg ook Piet Hooglander een kavel grond toebedeeld van oom Abraham. De moeder van Arjanna, Johanna de Ruijter, was namelijk een zus van koopman Abraham de Ruijter. Mis-

schien heeft de familierelatie er toe bijgedragen om voor een bouwkaavel in aanmerking te komen. In de gedeelde woning in de Achterweg werden nog twee dochters, Adriana en Neeltje en zoon Glijn geboren. In het nieuwe huis zagen de twee jongste kinderen, in 1915 dochter Cornelia en in 1919 zoon Frans het levenslicht. De jongste, Frans (88) is nu nog de enige van het gezin die in leven is. Het eigen woningbezit werd vanaf die tijd al voor meerdere Fluplandse gezinnen een ideaal waarnaar werd gestreefd, maar toen nog lang niet voor elk landarbeidersgezin haalbaar was. Deze verhuizing was voor vader en moeder Hooglander met hun toen zes kinderen tellende gezin, dan ook een belevenis om trots op te zijn. Reken maar, Arjanna heeft alle burens en bekenden uitgenodigd om te komen kijken in de nieuwe woning.

Ook Dina, de vrouw van Jan van Duuren, waarmee ze samen het huis naast de bakker in de Achterweg hadden gedeeld, en buurvrouw Cornelia, de vrouw van Piet de Ruijter, ze kwamen op uitnodiging van Arjanna op de thee. Dina had er geen woorden voor, een mooie voorkamer met twee bedsteden, de spinde en dan nog een achterhuis, de zolder helemaal voor jezelf. 'Wat zit je netjes' had Dina gezegd toen Arjanna de burens door de voordeur uitliet. Ook buurvrouw de Ruijter keek er van op dat haar nicht haar huisje zo netjes had ingespannen. Hoe krap ze ook zaten, er was tussen de drie vrouwen een band

ontstaan in de Achterweg. Ondanks dat ze het druk hadden met de kinderen konden ze nu en dan wel eens even tijd vrijmaken om samen een bakje te drinken. Arjanna had altijd wel een nieuwtje te vertellen.

Plotseling, het was inmiddels 1914 geworden, stond Dina van Jan van Duuren bij Arjanna op de vloer. Ze had nieuws en dat wilde ze met haar vroegere buurvrouw delen. Achter de boomgaard van vrouw Mol, Janna Struik, heette ze met haar meisjesnaam, zouden vijf nieuwe woningen worden gebouwd. Aan de Oostdijk was daarvoor grond beschikbaar gekomen. Ook Jan van Duuren had er naar gedaan en inderdaad, hij kreeg daar een van de vijf kavels toegewezen om te bouwen. Dina was blij en die blijdschap wilde ze beslist tegen haar vroegere buurvrouw vertellen. Dat stelde Arjanna natuurlijk op prijs en ze bleven nog even napraten. Beiden hadden ze immers al grote meiden, die op de kinderen konden passen. Buurvrouw Dina wist ook al aan wie de andere kavels waren toegewezen. Zij kwamen vanaf de Oostdijk als eerste in een blokje van drie te wonen. Naast hen kwam Anthonie Schoonaard die met Marie Bakker was getrouwd en daarnaast nog een woning voor Johannes Kunst met zijn vrouw Ploon Schoonaard. Tegenover hen kwamen er nog twee onder een kap. Vanaf de dijk waren deze voor het gezin van Marinus Mol en Johanna Kempeneers en gemeentewerkman Hendrik Stouten. Zijn vrouw Adriaantje Hooglander begon daar een kruidenierswinkeltje in het achterhuis. In 1915 kwamen de woningen gereed. Anthonie Schoonaard vertrok echter al in 1919 naar Spaarndam. Zijn woning werd toen verkocht aan Johannes Filius, die in maart van datzelfde jaar trouwde met Jacomina Stouten.

De stormvloed

Bijna al deze gezinnen woonden tot 1 februari 1953 nog op het Ruijterplein en aan de Oostdijk. Hendrik Stouten en zijn vrouw waren toen al gestorven. Willem Wagemaker

De vijf woningen aan de Oostdijk, rechts vooraan, werden in 1914-1915 gebouwd.

met zijn vrouw Leuntje van Duuren hadden dat huis over genomen. Ook Jan van Duuren en zijn vrouw Dina waren al overleden, maar de twee zoons Lauw en Kees, beiden ongehuwd, bleven in het ouderlijke huis wonen. Naast de school was het huis van Kees Mol verwisseld van eigenaar. Deze had het overgedaan aan zijn zus Mina, die met Kommer Verwijs was getrouwd. Zowel aan de Oostdijk als aan het pleintje naast de school werden de woningen in de rampnacht van 1 februari weggevaagd door de vloedgolf die op de dijkdoorbraak volgde. Op beide locaties werden de gebouwen totaal verwoest. Gelukkig vielen daar geen slachtoffers. Alle bewoners waren op tijd gewaarschuwd om te vertrekken. Even nadat ze de Oostdijk hadden bereikt hoorden ze boven de storm uit het geluid als van een hevig onweer. De schuren, de huizen waar ze woonden en de zeven klassen tellende school stortte met donderend geweld als een kaartenhuis in elkaar. Veel mensen bemerkten een stofwolk, die over het aanstormende water de Oostdijk bereikte. Hun woning was in tijd van een ogenblik verwoest. Dat was erg, maar ook al de eigen spulletjes waaraan ze gehecht waren, werden door het water meegeleurd en vernietigd. Een tijdlang moesten de bewoners hun dorp verlaten.

Ook Piet en Arjanna moesten dat op hun oude dag nog meemaken. Ruim 52 jaar waren ze al getrouwd. In het holst

van de nacht werden ze wakker gemaakt om te vertrekken omdat er een dreiging was dat de dijk zou doorbreken. Met hun nog thuiswonende zoon Glijn kregen ze tijdelijk onderdak bij een van de bewoners op de Oostdijk. Kort daarop moesten de mensen via de dijk langs de Stationsstraat naar de tramhalte of naar het aardappelkoelhuis in de Prins Hendrikpolder. De evacuatie kwam snel op gang. Met autobussen en particuliere voertuigen werd de bevolking naar Steenbergen- en vandaar naar Roosendaal geëvacueerd. Toen het mogelijk werd om naar Zuid-Holland te reizen is het echtpaar Hooglander opgehaald door familie uit Rotterdam. Bij haar dochter Neeltje, die getrouwd was met Johannes Hamerpagt, werden ze na de bange dagen die ze achter zich hadden liefderijk verzorgd. Velen konden eind maart hun woning weer schoon gaan maken, maar de 60 gezinnen van wie het huis geheel of onherstelbaar verwoest was, moesten nog geruime tijd bij familie of bekenden onderdak zoeken tot hun nieuwe woning gereed was. Piet en Arjanna kregen onderdak bij Saar Neele, een 83-jarige nicht die winkelierster in een van de steegjes van het Karreveld was. Haar huisje had de overstroming getrotseerd en daar kregen ze tijdelijk gastvrij onderdak.

Het echtpaar Piet en Arjanna Hooglander-Verwijs tijdens hun evacuatie bij dochter Neeltje te Rotterdam in 1953.

Via de achterdeur (zie foto) konden ze het achterkamertje bereiken. De negotieanten wisten ook daar Arjanna te vinden. Er kwam een mannetje langs de deur om te vragen of ze wat wilde kopen. Ze verstond de man niet. Op het laatst van haar leven was ze erg doof, maar daarvoor bediende ze zich met een koperen hoorn waarin de gesprekspartner moest praten. Arjanna stak het uiteinde in haar oor. ‘Even wachten!’ zei ze tegen de man die aan de deur stond. Ze draaide zich om, pakte haar hoorn en keerde met dat hulpmiddel in haar hand terug naar de deur. Terwijl ze de hoorn naar haar oor bracht zette de man het op een lopen. Hij dacht waarschijnlijk dat ze deze ophief om naar hem uit te halen. Aan de achterdeur van Saar van Neeltje sloeg Arjanna zich op de knieën van de pret.

Ik begon al met te vertellen dat Arjanna een dorpsfiguur was met bepaalde eigenschappen. Bij het ouder worden kalfde haar temperament natuurlijk wel wat af, maar ‘ze kon haar mannetje staan’. Om maar enkele voorbeelden te noemen: Het was in de bewuste crisisjaren toen haar man al enige tijd werkeloos was toen ze tegen een aantal vrouwen, met wie ze een buurpraatje maakte, zei: ‘Ik doe Piet mè nae Kraelege’. Ze bedoelde Kralingen, waar de mannen in een kosthuis gingen en op een fabriek kunstmest konden dragen. Bij een ander voorval, toen manlief een overtreding had begaan en daarvoor de politie aan de deur kreeg, kon hij kiezen: ‘schikken of voorkomen’, vroeg de veldwachter. Voordat Piet antwoord kon geven gaf ze hem alvast advies: ‘Gae mè zitte ôôr, dan beje uut de kost ôôk’.

Na hun terugkeer op Sint-Philipsland trokken ze in het achterkamertje van nicht Saar Neele in het Karreveld. Achter vader en moeder staat dochter Cornelia, links kleindochter Lena Nieuwelink.

Nog een voorbeeld waarin Arjanna bemiddelde wil ik noemen. Dingeman de Rooij liet in 1915 een woning bouwen in de Stationsstraat. Hij had verkering met een meisje uit zijn eigen dorp, een nicht van Arjanna. Zodra de woning zou worden opgeleverd zouden ze trouwen. Maar voor het zover was maakte zijn verloofde het uit. Arjanna kwam

snel te hulp om Dingeman in deze nare situatie bij te staan. Zij gaf hem te kennen dat zij een degelijke vrouw voor hem wist te Bruinisse. Een zus van Arjanna, Neeltje Jumelet-Verwijs had daar een winkeltje en zij zou de bruid in spé uitnodigen. Dingeman was met het voorstel van Arjanna ingenomen. Wachten tot je huis klaar is en dan gaan we naar Bruinisse. Op een bepaald moment gingen ze met de tram en het veerpontje van Jacob Maas naar de overkant. Arjanna had al geschreven naar haar zus Neeltje, die met Marien

Jumelet was getrouwd, dat ze op een bepaalde dag zouden komen. Ze was van alles op de hoogte gebracht, ze moest dan Marina van den Bos op de thee vragen en Arjanna zou de rest wel regelen. Het liep als gesmeerd. Neel en Marina zaten al te wachten toen de winkelbel zijn klingelend geluid liet horen. De twee zussen maakten er een gezellig middagje van in Bru. Ruimschoots werden Marina van den Bos en Dingeman de Rooij in het gesprek betrokken. De kennismaking verliep vlot en volgens plan. Marina werd op haar beurt uitgenodigd om op Flupland op visite te komen. Toen het zover was had Arjanna het aan Dingeman laten weten. Op 22 mei 1914 zijn ze te Bruinisse getrouwd.

Begin 1954 werden voor de bewoners van het vroegere Ruijterplein drie nieuwbouwwoningen in de nieuwe Schoolstraat opgeleverd. Bijna op dezelfde plaats waar hun vorige huis stond, betrokken ze nu een moderne woning. Piet besepte het allemaal niet zo goed meer, maar Arjanna des te beter. De woningen die na de Ramp werden gebouwd voldeden aan de eisen van de tijd. Voorkamer, achterkamer, keuken, het toilet was binnen, een vaste trap en boven meerdere slaapkamers en een douche. Nog nooit in hun leven hadden ze zo'n luxe meegemaakt.

‘Ja hoor, daar wil ik wel aan meedoen’ zei de 83-jarige ‘Arjanna’. Ze had al voor hetere vuren gestaan. Ze had zelf ook al in de krant gelezen dat er in het Zuidwesten van Nederland een ‘theeproever’ actief was. ‘Dat is wat voor jouw opoe’, hadden enkele van haar kleindochters gezegd en ze hadden de proever uitgenodigd bij opoe langs te komen. Ze woonde al in haar nieuwe huis.

Arjanna was 83 jaar toen ze in een advertentie de krant nog haalde. Ze wist wel dat hij komen zou, maar toch, onverwachts stond de ‘theeproever’ aan de deur. Niet zoals in hun vorige woning met de deur in huis en volluk !!! roepen, nee, nu met een heuse deurbel zich aandienen. ‘Toe Piet, doe jie de deure ’s vò die man open’, zei Arjanna tegen haar

GOUDEN THEEREGELS
méér dan een halve eeuw in de praktijk gebracht

Op zijn kris kras thee-tour door deze omgeving verbrak THEEPROEVER de avondlijke stilte in het landelijke Sint Philipsland.

Hier, bij Oma en Opa Hooglander-Verwijs (7 kinderen, 32 kleinkinderen, 12 achterkleinkinderen) proefde hij verrukkelijke thee en liet hij - als blijk van oprechte theewaardeering - een prachtig porseleinen theeservies achter.

„Dat cadeau is het mooiste compliment in de bijna 60 jaren, dat ik net zo thee zet als de 5 Gouden Theeregels aangeven”, vertelde een stralende Oma Hooglander en zelfverzekerd voegde zij er aan toe: Toen ik het nieuws over THEEPROEVER in de krant las, dacht ik: laat hem maar komen. Ik weet m'n thee-wegje. Eén maatschepje thee per kop en geen druppel water te veel!”

Theeproever blijft GRATIS
Theeserviezen uitdelen!

Elke werkdag om half vier en acht uur bezoekt THEEPROEVER ergens in Zeeland, de Zuid-Hollandse eilanden, Rotterdam en wijde omgeving families. Ook bij U kan hij vanavond of vanmiddag voor de deur staan. Ook bij U kan hij een 9-delig porseleinen theeservies GRATIS achterlaten. Zorg, dat de thee klaar staat. Precies gezet volgens de 5 Gouden Theeregels!

Sterke thee doet je goed!

man, maar de kleindochters waren hem al voor. Ze had net een schone schort voorgedaan toen hij in september 1957 aanbelde in de Fluplandse Schoolstraat.

De man van de krant hoefde niet veel te zeggen. Nog steeds was ze goed van de tongriem gesneden. Ze vertelde de man over haar nieuwe huis: ‘van alle gemakken voorzien, kiek mèr ’s in de rondte.

V.l.n.r.: Arjanna, Janna Neele-van Duuren, Saar Neele, NN voor de woning van Janna Neele-van Duuren in 1954.

‘Voor elk kopje een maatschepje’, hield ‘Arjanna’ de theeproever voor. Al bijna 50 jaar had ze de thee voor haar gezin en voor andere fijnproevers opgeschonken. ‘Nee, we houden niet van thee met witte puntjes, een lekker bakje, daar houden we van’. Deze gouden theeregels, daar houden we hier op Flupland ook van. Ze moest ook nog op de foto om haar advies via een advertentie aan het publiek kenbaar te maken. De theeproever kon met recht zeggen dat hij een ervaring rijker was geworden. Het ging kort daarop

bergafwaarts met de gezondheid van vader Pieter Hooglander. Hij was bijna 82 jaar oud toen hij op 1 maart 1958 overleed. Voor Arjanna was deze slag blijkbaar te zwaar om te verwerken. Acht dagen later, op 9 maart 1958, werd ook haar sterven van huis tot huis bekend gemaakt. Ze mocht 83 jaar oud worden.

De puinhopen van hun huis na de rampnacht.

Uit de oude doos...

Deze twee luchtfoto's geven een beeld van de situatie 'tussen de hoeken' en de zuidzijde van het dorp in 1945. De foto's zijn gemaakt door een Nederlandse oorlogsvlieger. Enige tijd geleden kregen wij deze unieke foto's in bezit en wij wilden ze u niet onthouden. Op de bovenste foto is links een stukje Zuiddijk te zien. Het verlengde van de rij woningen werd altijd 'achter den oek' genoemd. Duidelijk is te zien dat er aan de Zuiddijk schepen afgemeerd liggen omdat de haven al vol lag. Iets wat tegenwoordig ondenkbaar is.

Van de webmaster...

Sinds enige tijd is de vernieuwde website van Heemkundekring "Philippusland" online. Om precies te zijn op 28 juni 2007 is de totaal vernieuwde website gelanceerd. De website stond inmiddels al enige jaren online en de lay-out was achterhaald. Vandaar dat de keuze werd gemaakt om de gehele website op de kop te gooien en opnieuw te beginnen. Het opvallendst is natuurlijk de lay-out die ingrijpend is gewijzigd. Bestond de vorige website uit een groene achtergrond met gele letters, nu is gekozen voor een witte achtergrond met zwarte letters, om het geheel rustig over te laten komen. Belangrijkste criteria waar de nieuwe website aan moest voldoen waren overzichtelijkheid en gebruiksvriendelijkheid. Vandaar dat het menu aan de bovenkant van de pagina is weergegeven. Op deze manier zijn alle knoppen in één oogopslag te zien.

Naast de verandering in de lay-out is ook achter de schermen veel veranderd. De zogenaamde broncode waaruit de website is opgebouwd is totaal aangepast. De broncode is in principe het brein achter een website. Wijzigingen in de website zijn door het nieuwe script makkelijker door te voeren, zodat updates sneller online komen te staan.

Door de aanpassing zijn nog niet alle thema's die op de oude website stonden geïntegreerd in de nieuwe website. Doordat daar nog wat werk in zit zullen die één voor één weer op de nieuwe website terugkeren.

Graag horen wij natuurlijk wat u vindt van de nieuwe website. Ook als u tips of andere opmerkingen heeft horen wij dat graag van u. Dat kan via het gastenboek van de website, maar u kunt ook de webmaster een mailtje sturen. Uw reactie stellen wij erg op prijs. Wij wensen u veel kijk- en leesplezier op de website en hopen u online regelmatig te ontmoeten op www.sint-philipsland.nl.

Met vriendelijke groet,
Jan-Willem Kempeneers, webmaster
webmasterheemkundekring@kliksafe.nl

Mededelingen van het bestuur

Nazomerrit met trekpaarden – 8 september 2007

Evenals vorig jaar organiseren we in samenwerking met Leo van Nieuwenhuijzen van Stal Broedershof en Jaap Neele weer een trekpaardenrit. Deze rit wordt zowel aangespannen als onder het zadel gereden. Om 11.00 starten we vanaf het havenplateau van Sint Philipsland, eerst maken we een rondgang door het dorp, vervolgens gaan we via de Oostdijk, de Hogeweg en de Scharreweg naar de Prins Hendrikpolder waar we een koffiestop maken bij de Fam. de Visser in de Lange Kruisweg. De rit wordt vervolgd langs het Schelde-Rijnkanaal en via de parallelweg van de Krabbenkreekdam komen we weer terug in het dorp.

Presentatie Zeeuwse klederdrachten door 'Ons Boerengoed' – 16 november 2007

De Vereniging tot instandhouding van het Zeeuws cultureel erfgoed 'Ons Boerengoed' zal op vrijdag 16 november een presentatie geven in Dorpshuis 'De Wimpel' te Sint Philipsland.

Gewoonlijk organiseren wij medio november een ledenavond, dit keer hebben we besloten een avond te organiseren die voor iedereen toegankelijk is.

Een 20-tal personen van 'Ons Boerengoed', zowel dames als heren zullen voor ons klederdrachten

showen uit alle delen van Zeeland. We hopen uiteraard op een goed bezochte avond, dus geef het door aan familie en bekenden. De presentatie begint om 19.30 uur en de toegang is gratis. Naast de leden van de heemkundekring zijn dus ook niet-leden deze avond harte-lijk welkom.

Op stap met de Heemkundekring

Regelmatig wordt door de besturen van onze zusterverenigingen een uitje georganiseerd voor hun leden. Graag willen wij een oproep doen aan u als leden of er binnen onze kring hiervoor ook animo is. Wij denken dan aan een uitstapje van een halve dag naar een museum of bezienswaardigheid in onze regio. Mocht hiervoor voldoende interesse zijn dan gaan wij als bestuur ons best doen om te zijner tijd iets te organiseren. Uiteraard wordt wel een bijdrage in de kosten gevraagd, maar dit zal niet om grote bedragen gaan.

Vindt u het leuk om eens op stap te gaan met leden van Heemkundekring "Philippuslandt" vul dan het antwoordstrookje in stuur het op naar onze secretaris: Anja Neele, Voorstraat 38, 4675 CB Sint Philipsland. Mailen mag ook: jneele@xs4all.nl.

Voor de garage van Piet Dekker. De voorste persoon is onbekend. In het midden zit Jacob van der Male Gijsb. zn. en achterop zit Marinus Reijngoudt C. zn.

Aanvullingen en correcties op de ledenlijst

Blij is het bestuur met het feit dat we u weer een aantal nieuwe leden kunnen voorstellen. Na correcties, waaronder ook in deze Cronicke het overlijden van een onzer leden, mogen we in ons blad weer 13 nieuwe leden begroeten. Het was deze keer ook vooral op de braderie waar we een aantal nieuwe leden konden inschrijven. Hartelijk welkom binnen de kring van onze vereniging.

310	Vlegghels – Steijn, mw. J.M.	Sint Philipsland
311	Fase, C.P.	Sint-Annaland
312	Bakker – Steijn, mw. A.	Yerseke
313	Lafeber, R.	Sint Philipsland
314	Faasse, M.H.	Sint Philipsland
315	Haberkorn, H.P.	Sint Philipsland
316	Vroegop – den Braber, mw. M.	Sint-Annaland
317	Braber – Westerterp, mw. M. den	Sint Philipsland
318	Kempeneers, H.J.	Rotterdam
319	Lamper, J.M.	Sint Philipsland
320	Braber, P. den	Sint Philipsland
321	Hartog – Breeman, mw. D.W. den	Culemborg
322	Reijngoudt, J. (Krabbenkreekstraat)	Sint Philipsland

Overleden

Uit Zoetermeer ontvingen we het bericht dat ons lid Anthonie Lindhout (Ton) is overleden. Zijn vrouw en kinderen meldden in het rouwbericht: ‘Bedroefd, maar vol bewondering voor de wijze waarop hij zijn ziekte heeft gedragen’. Ton is geboren op 22 februari 1926 en overleed op 12 juni 2007. Vele jaren had ik al contact met hem vanwege zijn hobby, namelijk genealogisch onderzoek. We wisselden nogal eens gegevens uit. Lindhout was lid van onze vereniging sinds de oprichting. Namens onze kring wensen we zijn vrouw Nel Lindhout-Batenburg en haar kinderen van harte veel sterkte en ons meeleven toe.

(advertentie)

ENERGIEK...

Gebo websolutions is een jong en energiek bedrijf met een enorme ervaring in het begeleiden van klanten in de wereld van communicatie. Van logo-ontwerp, samenstellen van brochures tot het realiseren van een website met de nieuwste technologieën.

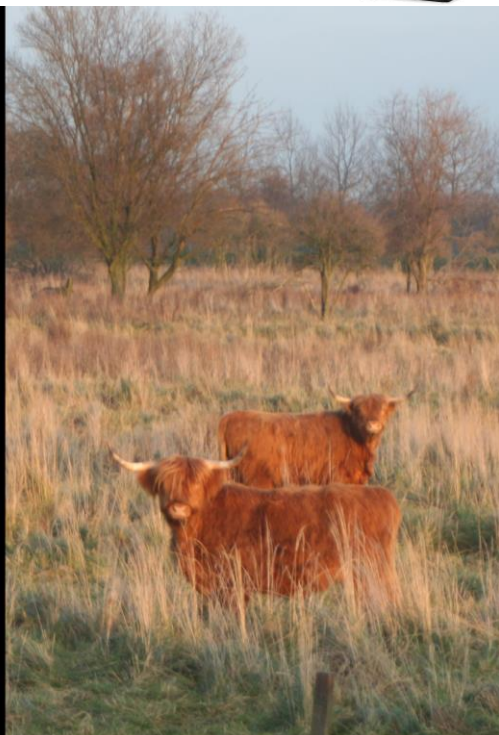
GEBOWEBSOLUTIONS

internet - reclame - communicatie

Voor een vrijblijvend oriënterend gesprek kunt u een afspraak maken via onze website, of bellen naar onderstaand nummer.

0167 57 7214 | WWW.GEBOWEBSOLUTIONS.NL | INDUSTRIEWEG 2 4675 RA SINT-PHILIPS LAND

In beeld gebracht...

Veel toeristen genieten van ons mooie eiland Sint Philipsland. Zelf kijken we zo snel over de schoonheid van ons eiland heen. Fotograaf Jan-Willem Kempeneers legde de mooiste plekjes vast op de gevoelige plaat. Linksboven speelt de zon tussen de takken van de bomen in het bos van Klompe. Rechtsboven genieten twee Schotse Hooglanders van de zon. Onder is de voormalige veerhaven te Anna Jacobapolder te zien. Inmiddels al bijna 20 jaar geleden vertrok hier de laatste veerpont.

